

Minister fan Ynlânske Saken en Keninkryksrelaasjes
o.f. Mr. drs. H.G.J. Bruins Slot
Postbus 20011
2500 EA DE HAACH

Ljouwert, 25 jannewaris 2023

Rju achte minister Bruins Slot,

Hjirby ûntfange jo ús advysrapport oangeande de posysje fan it Frysk yn de foarskoalske faze. Wy ha dat dossier opnaam yn ús Wurkprogramma 2022/2023, dat jo yn septimber 2021 goedkard ha.

De haadfraach fan it advysdossier wie: hoe kin it dat yn noch lang net alle lokaasjes de Fryske taal in fêst plak hat en dat der dus noch altiten in soad âlden binne dy't gjin tagong ta Frysktalige opfang foar harren bern ha? Soks giet ommers yn tsjin de wetlik jildende lykweardigens fan Frysk en Nederlânsk yn de provinsje Fryslân, dy't wol dat ûnbehindere tagong ta (diels) Frysktalige opfang en vve fanselssprekkend is.

Yn ús advysrapport neame we de oarsaken fan de situaasje, en analysearje we hoe't dêrmei omgien wurde kin; it is oars goed om hjir oan te jaan dat yn it advysrapport noch gjin rekken hâlden wurde koe mei de te ferwachtsjen groei fan de berneopfang as dy aanst – fan 2025 ôf – frijwol fergees wurdt. In wichtige konklúzje is dat der op dit stuit fan it fjild út gjin ferlet field wurdt fan in aparte wetlike ferplichting. De fan-ûnderen-op-oanpak sa't dy al jierren troch benammen SFBO hantearre wurdt, wurket goed; alle partijen dêr't mei praat is yn it ramt fan dit advys, fan lokaasjes oant gemeenten en Provinsje, binne dêr hiel wiis mei. En mei de Wet gebrûk Fryske Taal, it Europeesk Hânfêst en it Ramtferdrach lizze der al in soad brûkbere beliedsmjittige kaders op grûn wêrfan't ambisjeus belied makke wurde kin.

Wêr't it lykwols oan ûntbrekt is no krékt dat ambisjeuze belied. Ryk en Provinsje ha gjin konkrete doelstellings opnaam yn de BFTK. Utsein troch SFBO, dy't it yntern byhâldt, wurdt ek net troch oerheden kontrolearre hoefolle lokaasjes oft twatalich binne en hoefolle bern oft gebrûk meitsje fan twatalige berne-opfang. De ferskate oerheden soenen tige goed mei-inoar wurkje kinne oan it stimulearjen fan de lokaasjes en de relevante opliedingen. Dat sil helpe om it úteinlik foar elk bern yn Fryslân fanselssprekkend te meitsjen dat Frysk in plak hat yn de opfang.

POSTADRES

/ Westersingel 4
/ Keamer 0.11
/ 8913 CK Ljouwert

/ ynfo@dingtiid.frl
/ www.dingtiid.frl
/ @dingtiid

Us wichtichste oanrikkemandaasjes binne dêr dan ek op rjochte:

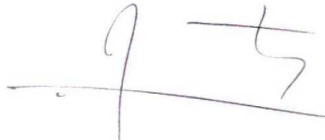
Ryk/Provinsje: Nim konkrete, mjitbere doelstellings op yn de nije BFTK en stjoer dêrop.

Gemeenten/Provinsje: Kom ta gemeentlike doelstellings yn in *Frysk Foarskoalsk Profyl* per gemeente en jou gemeenten in aktivere rol en mear ferantwurdlikheid om dêrop te stjoeren en it Frysk op foarskoalske lokaasjes te stimulearjen.

Provinsje /Ryk: It Frysk en meartalige ûntwikkeling moatte in fêster plak krije binnen de oplieding Pedagogysk meiwurker.

Wy ljochtsje ús advysrapport graach ta yn in neier petear.

Mei freonlike groetnis,

Jan Koster
Foarsitter DINGtiid

Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
t.a.v. Mr. drs. H.G.J. Bruins Slot
Postbus 20011
2500 EA DEN HAAG

Leeuwarden, 25 januari 2022

Hooggeachte minister Bruins Slot,

Hierbij ontvangt u ons adviesrapport ten aanzien van de positie van het Fries in de voorschoolse fase. Wij hebben dit dossier opgenomen in ons Werkprogramma 2022/2023, dat u in september 2021 hebt goedgekeurd.

De hoofdvraag van het adviesdossier was: hoe kan het dat de Friese taal in nog lang niet alle locaties een vaste plek heeft en dat er dus nog altijd veel ouders zijn die geen toegang hebben tot Friestalige opvang voor hun kinderen? Dit gaat immers in tegen de wettelijk geldende gelijkwaardigheid van Fries en Nederlands in de provincie Fryslân, die wil dat onbelemmerde toegang tot (deels) Friestalige opvang en vve vanzelfsprekend is.

In ons adviesrapport benoemen we de oorzaken van de situatie, en analyseren we hoe hiermee kan worden omgegaan; het is overigens goed om hier te vermelden dat in het adviesrapport nog geen rekening kon worden gehouden met de te verwachten groei van de kinderopvang als die straks – vanaf 2025 – vrijwel gratis wordt. Een belangrijke conclusie is dat er op dit moment vanuit het veld geen behoefte aan een aparte wettelijke verplichting wordt gevoeld. De van-onderen-op-aanpak, zoals met name SFBO die al jaren hanteert, werkt heel goed; alle partijen waarmee in het kader van dit advies is gesproken, van locaties tot gemeenten en Provincie, zijn daar opgetogen over. En met de Wet gebruik Friese Taal, het Europees Handvest en het Kaderverdrag liggen er eigenlijk al veel bruikbare beleidsmatige kaders, op grond waarvan er ambitieus beleid kan worden gemaakt.

Waar het echter aan ontbreekt is juist dat ambitieuze beleid. Rijk en Provincie hebben geen concrete doelstellingen opgenomen in de huidige BFTK. Behalve door SFBO, die dit intern bijhoudt, controleren overheden ook niet hoeveel locaties tweetalig zijn en hoeveel kinderen gebruik maken van tweetalige kinderopvang. De overheden kunnen heel goed samen werken aan het stimuleren van de locaties en de relevante opleidingen. Dat zal helpen om uiteindelijk voor elk kind in Fryslân Fries in de opvang een vanzelfsprekendheid te maken.

Onze belangrijkste aanbevelingen zijn hier dan ook op gericht:

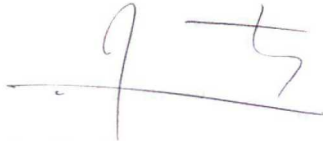
Rijk/Provincie: Neem concrete, meetbare doelstellingen op in de nieuwe BFTK en stuur hierop.

Gemeenten/Provincie: Kom tot gemeentelijke doelstellingen in het *Fries Voorschools Profiel* per gemeente en geef gemeenten een actievere rol en meer verantwoordelijkheid om hierop te sturen en het Fries op voorschoolse locaties te stimuleren.

Provincie/Rijk: Het Fries en meertalige ontwikkeling moeten een vastere plaats krijgen binnen de opleiding Pedagogisch medewerker.

Wij lichten ons adviesrapport graag toe in een nader gesprek.

Met vriendelijke groet,

Jan Koster
Voorzitter DINGtiid

D / N G T / / D

Orgaan foar de Fryske taal

Fries in de voorschoolse fase

Advies aan de Provincie Fryslân en de Rijksoverheid

www.dingtiid.frl

ynfo@dingtiid.frl

© DINGtiid

Desimber 2022

Tekst: Anne Merkuur en Anna Fardau Schukking

Untwerp: BW H ontwerpers

D / N G T / / D

Orgaan foar de Fryske taal

Frysk yn de foarskoalske faze

Advys oan de Provinsje Fryslân en de Ryksoerheid

www.dingtiid.frl

ynfo@dingtiid.frl

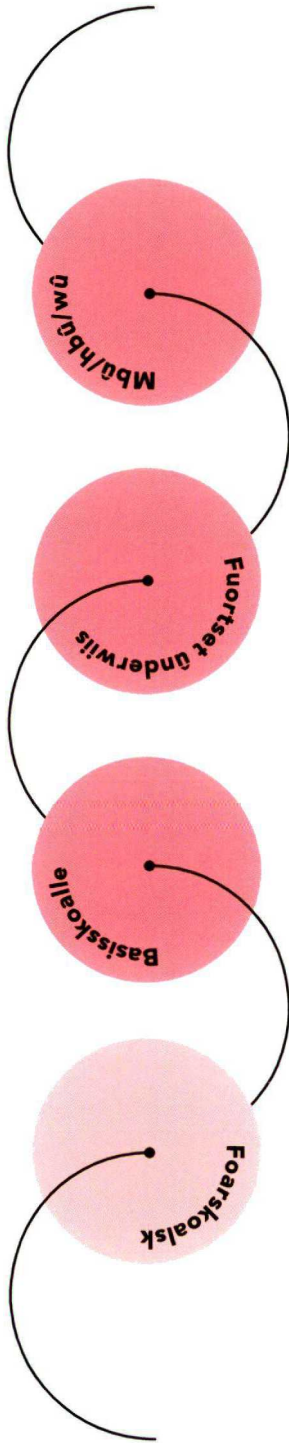
© DINGtiid

D / N G
T / / D

Orgaan foar de Fryske taal

Frysk yn de foarskoalske faze

Advys oan de Provinsje Fryslân en de Ryksoerheid

Gearfetting

Sawol de Provinsje Fryslân, it Ryk as de Ried fan Europa ûnderstreekje yn harren bestjoersôfspraken en rapportaazjes it belang fan de trochgeande learline foar it beskermjen en befoarderjen fan de Fryske taal.

De foarskoalske faze is dêryn in kwetsbere skeakel om't der gjin wetlik foech leit: pjutteboartersplakken en berne-opfang binne net ferplichte om Frysk oan te bieden. De helte fan de lokaasjes yn Fryslân docht dat lykwols al, tanksij de jierrenlange ynset fan de Provinsje Fryslân, SFBO en belutsen meiwurkers.

Hoe kin it dat de oare helte dat net docht en dat bern dus noch net oeral yn de provinsje tichtby hûs tagong ha ta Frysktalige berne-opfang? DINGtiid, orgaan foar de Fryske taal, hat him de ôfrûne moannen oer dy fraach bûgd, mei as doel om Ryk en Provinsje Fryslân dêroer advisearje te kinnen. Dat hawwe wy dien troch mei alle belanghawwenden te praten en te hearren wêr't sy mooglikheden sjogge om dy sitewaasje te ferbetterjen.

Dy petearen mei it fjild befêstigje eardere konstatearrings en oanbefellings fan de Ried fan Europa en it Ryk: de trochgeande learline Frysk moat boarge wurde troch Frysk yn it foarskoalsk ûnderwiis fuort te sterkjen. Krekt om't dat in sektor is dêr't gjin wetlik foech leit, freget soks om beslissend liederskip fan de Provinsje en fan de gemeenten.

Yn dit rapport wurde ferskate mooglikheden en kânsen sinjlearre. De wichtichste konstatearring is dat der gjin draachflak is foar in ekstra wetlike ferplichting. De belangrykste oanbefelling leit yn it ferlingde fan eardere advizen fan de Ried van Europa en it Ryk en wurdt dien oan de Provinsje Fryslân: meitsje dy skeakel yn de trochgeande line ta prioriteit en toan beslissend liederskip. It is krúsjaal foar it boargjen fan de trochgeande learline en der is ferlet fan en draachflak foar sok liederskip yn it fjild.

Ynhâldsopjefte

1	Yntroduksje	5
2	Definysjes en wetlik/beliedsmjittich ramt	12
3	Praktyk: twatalige berne-opfang yn Fryslân	17
4	Konklúzje en oanbefellings	25
5	Boarnen	28
	Taheakke 1 Petearpartners	31

1 Yntroduksje

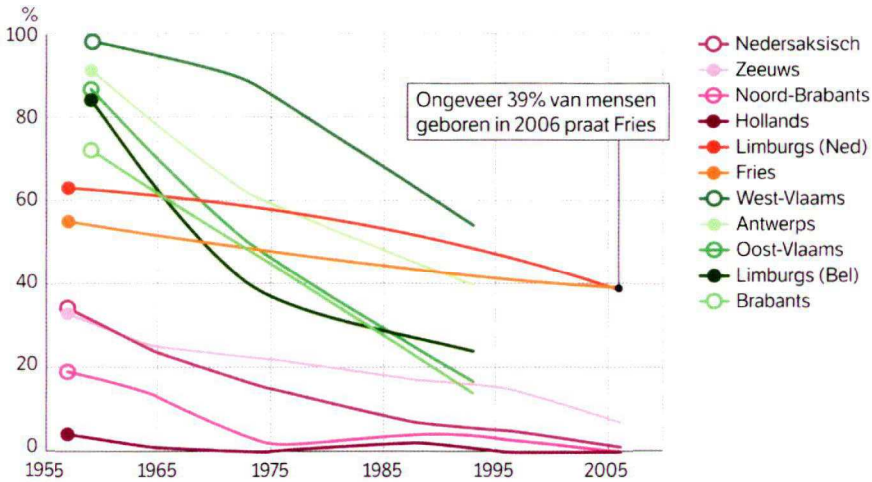
Frysk yn Fryslân

Yn Fryslân wurdt troch de mearderheid fan de ynwenners (sa'n 70%) sawol Frysk as Nederlânsk praat. De rest fan de ynwenners fan Fryslân behearsket it Frysk passyf en fierwei it grutste part jout oan it prima ferstean te kinnen (Provinsje Fryslân, 2020). In grut part fan dy Fryskpraters is dat al fan jongs ôf oan. Bern dy't opgroeie yn Fryslân, krije it Frysk fan hûs út mei en/of komme bûtendoar yn oanrekking mei it Frysk: by freonen, famylje, yn de winkel, op strjitte, of – fan de leeftyd fan fjouwer ôf – op skoalle. Ek foardat se nei skoalle gean, kin it al wêze dat sy it Frysk tsjinkomme op it bernedeiferbliuw of lokaasjes foar pjutte-opfang. Yn Fryslân is nammentlik justjes mear as de helte fan alle berne-opfanglokaasjes sertifisearre troch it Sintrum Frysktalige Berne-opfang en dêrmei offisjeel twatalich Frysk-Nederlânsk (SFBO, 2022).

Dat bern op de berne-opfang yn oanrekking komme mei it Frysk is tige wichtich foar harren taalûntjouwing, en foar de Fryske taaloerdracht. Ut tal fan ûndersiken docht bliken dat substansjele ynput – dus: taaloanbod – krúsjaal is foar in suksesfolle taalûntjouwing. Boppedat jildt: wat jonger it bern, nammerste grutter de kâns dat in sterke taalûntjouwing berikt wurdt (de Graaf, Delarue, & De Coninck, 2019). As dy ynput fan it Frysk der net is, bestiet der risiko op taalferlies. Dat betsjut dat ek by bern dy't it Frysk fan hûs út meikrije, de kâns bestiet dat sy harren thústaal ferlieze wannear't sy te min ynput krije yn it Frysk. It is dêrom tige wichtich om al yn de foarksoalske perioade bern fan ynput yn harren thústaal te foarsjen (Cummins, 2001).

In suksesfolle taalûntjouwing is net allinnich weardefol foar it yndividuele bern. Yn grutter ferbân is it trochjaan fan de Fryske taal oan de folgjende generaasje ek wichtich foar de fitaliteit en takomstbestendichheid fan it Frysk. Ut ûndersyk docht kear op kear bliken dat, al docht it Frysk it better as oare streektalen, in delgong te sjen is fan it tal sprekkers (Versloot, 2020; Provinsje Fryslân, 2020). Sa bliuwt de situaasje, nettjinsteande grutte ynspannings fan Ryk en Provinsje, ûnfermindere kwetsber.

It ferrin fan it streektaalgebrûk op basis fan bertejier

Figuer 1: Strêktaalgebrûk yn Nederlân, neffens bertejier (Versloot, 2020)

Soarchplicht Ryk en Provinsje: trochgeande learline Frysk

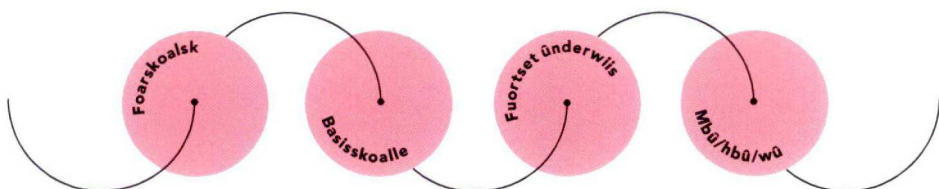
len fan de ambysjes fan de Provinsje Fryslân is dat, “fan pjut oant promovendus, de goede rânebetingsten foar it balansearre oanbieden fan de Fryske taal kreëarre binne”. Dy ambysje is ferwurde yn de Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer (BFTK 2019-2023, s. 13), dêr’t it Ryk en de Provinsje Fryslân ôfspraken yn meitsje en doelen yn stelle oangeande it befoarderjen fan de Fryske taal en kultuer (Ryksoerheid, 2018).

Dy ambysje komt fuort út de soarchplicht foar it Frysk, dy’t Ryk en Provinsje hawwe. It Frysk hat as minderheidstaal yn Nederlân in spesjale status. Mei de Wet gebrûk Fryske taal út 2014 is nammentlik wetlik fêstlein dat Frysk en Nederlânsk de offisjele talen binne yn de provinsje Fryslân. Net allinnich troch lanlike wetjouwing, mar ek troch ferplichtings dy’t Nederlân oangien is yn Europeesk ferbân wurdt soarch droegen foar it Frysk. Europeeske minderheidstalen as it Frysk kinne omreden fan harren kwetsbere posysje op Europeesk nivo beskermte wurde troch it Ramtferdrach foar de beskerming fan Nasjonale minderheden (hjiirnei: it Ramtferdrach) en it Europeesk Hânfêst foar regionale talen of talen fan minderheden (hjiirnei: it Hânfêst) – as harren lân it Ramtferdrach

en/of Hânfêst alteast ûndertekene en ratifisearre hat. Nederlân hat de ratifikaasje fan it Hânfêst yn 1996 trochfierd, en him dêrmei ferplichte ta it aktyf beskermjen en befoarderjen fan de Fryske taal. It Ramtferdrach waard yn febrewaris 2005 ratifisearre. De BFTK is eins de ymplementaasje fan dy Europeeske ôfspraken.

It beskermjen en befoarderjen fan it Frysk betsjut – neist alle rânebetingsten dy't nedich binne op it mêd fan it brûken fan de taal – úteinlik: it lykhâlden of fergrutsjen fan it tal sprekkers. Underwiis is dêrfoar ien fan de wichtichste middels, en dêrmei ek ien fan de wichtichste ûnderwerpen yn it Hânfêst en yn de BFTK. Troch it ûnderwiis kin in soad berikt wurde oangeande it befoarderjen fan it tal sprekkers en de kwaliteit fan it Frysk.

Underwiis is in breed begryp. Dat rint fan foarskoalske edukaasje oant en mei wittenskiplike promoasjeplakken. Krúsjaal dêrby is it goed opinoar oansluten fan de ferskillende learfasen en ûnderwiisnivo's. As it bern pas op de basisskoalle yn oanrekking komt mei it Frysk en op de berneopfang allinnich Nederlânsk heard hat, is al in krúsjale slach ferlern. De taalynput dy't it jonge bern krijt, foarmet nammentlik syn taalidentiteit (Cummins, 2001).

Figuer 2: Trochgeande learline: de fasen fan foarskoalsk oant wittenskiplik en beropsûnderwiis

Frysk yn de foarskoalske faze

Yn it Hânfêst (Council of Europe, 1992, artikel 8.1.a) stiet it folgjende artikel oer foarskoalsk ûnderwiis, dêr't Nederlân kêst a.ii fan ûndertekene hat:

1. *With regard to education, the Parties undertake, within the territory in which such languages are used, according to the situation of each of these languages, and without prejudice to the teaching of the official language(s) of the State:*
 - a)
 - i) *to make available pre-school education in the relevant regional or minority languages; or*
 - ii) ***to make available a substantial part of pre-school education in the relevant regional or minority languages; or***
 - iii) *to apply one of the measures provided for under (i) and (ii) above at least to those pupils whose families so request and whose number is considered sufficient; or*
 - iv) *if the public authorities have no direct competence in the field of pre-school education, to favour and/or encourage the application of the measures referred to under (i) to (iii) above;*

Mei foarskoalsk ûnderwiis wurde de ynstitúsjonalisearre en organisearre foarmen fan berne-opfang foar bern fan 0-4 jier bedoeld, dy't ek offisjeel troch de oerheid bekostige ierfoarskoalske vve-programma's¹ fersoargje meie: bernedeiferbliuwen en lokaasjes foar pjutte-opfang².

1 Vve betsjut 'voor- en vroegschoolse educatie'. It doel fan vve is om bern mei (in risiko op) in ûnderwiisefterstân in bettere start te jaan. Bern kinne dy foarm fan edukaasje folgje op in lokaasje foar pjutte-opfang of op de berne-opfang. De gemeente bepaalt oft in bern dêrfoar yn oanmerking komt. Dat giet meastal fia it konsultaasjeburo, dat it bern dan in saneamde vve-yndikaasje jout. Yn alle gemeenten jilde oare betingsten foar dy vve-yndikaasje. (Rijksoverheid, g.d.-a).

2 Yn seksje 2 wurdt neier yngong op de ferskillen tusken dy foarmen fan berne-opfang.

Op basis fan it lêste rapport fan de Europeeske Committee of Experts, dêr't yn hifke wurdt hoe goed oft Nederlân him oan it Hânfêst hâldt en hoe't it derfoar stiet mei it Frysk, waard oan Nederlân troch it Committee of Ministers mei klam oanbefelle om it Frysktalige ûnderwiis op alle nivo's fan edukaasje fuort te sterkjen (Committee of Ministers, 2020). As reaksje dêrop ferwiist it Ryk nei de BFTK en Taalplan Frysk 2030, en seit it Ryk it folgjende oer de foarskoalske faze en de rol fan de Provinsje:

“The role of Frisian will also be strengthened in the education sectors where it is not a mandatory subject (early childhood education, secondary vocational education, higher education and special education). This requires decisive guidance by the provincial authorities.” (Committee of Experts, 2019 s. 32)

Provinsje en Ryk ûnderstreekje yn de lêste BFTK yndie it belang fan de trochgeande learline (BFTK 2019-2023, s. 15) en de Provinsje Fryslân hat yn 'e mande mei ferskate partners út it fjild spesifike ambysjes oangeande Frysk yn it ûnderwiis fierder útwurke yn it Taalplan Frysk 2030 (Provinsje Fryslân, g.d.-a). Mei Taalplan Frysk 2030 hat de Provinsje it doel om alle bern yn Fryslân de mooglikheid te jaan om it Frysk te learen. De Provinsje stribbet dernei dat it fak Frysk uterlik yn 2030 op “alle basisskoallen en skoallen foar it fuortset ûnderwiis op foldwaande nivo oanbean wurdt”. By de oare ûnderwiisnivo's (foarskoalske edukaasje, mbû, hbû, universiteit en spesjaal ûnderwiis) wurdt ynset op it “fuortsterkjen fan de trochgeande learline” (Provinsje Fryslân, g.d.-b).

Wat de foarskoalske faze oanbelanget, hat de Provinsje de útfiering fan syn ambysjes foar it grutste part belein by it Sintrum Frysktalige Berne-opfang (hjirnei: SFBO), dat troch de Provinsje bekostige wurdt. Dat is in organisaasje dy't lokaasjes yn it foarskoalsk ûnderwiis stipet by it ûntwikkeljen fan taalbelied en de útfiering dêrfan yn de praktyk.

Ut de soarchplicht foar it Frysk wei hat it Ryk op syn beurt yn de Wet Kinderopvang (2005; WkO. Hjirnei: Wet Berne-opfang) romte jûn oan berneideiferbliuwen en lokaasjes foar pjutte-opfang om it Frysk te brûken neist it Nederlânsk: *“Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal in levend gebruik is, kan de Friese taal of de streektaal mede als voertaal worden gebruikt”* (Wet Berne-opfang, kêt 1.55, lid 1). Sa'n selde romte wurdt dus ek makke foar oare libbene streektalen yn Nederlân. Mar ek yn in grutter ramt blykt dat it Ryk him mear en mear

bewust wurdt fan it belang fan twa- en meartaligens yn de foarskoalske faze. It Ministearje fan Sosjale Saken en Wurkgelegenheid hat resint noch in grut ûndersyk útfiere litten troch de Universiteit fan Amsterdam nei de foardielen en gefolgen fan meartalige (yn dit gefal Ingelsk-Nederlânske) berne-opfang. De ûndersikers konkludearje dat de wei frij makke wurde moatte soe om meartalige dei-opfang op gruttere skaal mooglik te meitsjen (Mind-team, 2021).

Doelstelling en lêswizer

Alle noazen stean deselde kant op, sa liket it. Mar as de foardielen fan meartaligens yn de foarskoalske faze en fan it belang fan dy faze foar it suksesfol trochjaan fan it Frysk algemien bekend binne, hoe kin it dan dat noch mar justjes mear as de helte fan de lokaasjes foar berne-opfang of pjutte-opfang twatalich is? Mei as gefolch dat âlden en har bern noch net rûnom yn Fryslân goede tagong hawwe ta Frysktalige berne-opfang.

DINGtiid hat him de ôfrûne moannen bûgd oer dy fraach, mei as doel om Ryk en Provinsje Fryslân dêroer advisearje te kinnen. Dat hawwe wy dien troch mei alle belanghawwenden te praten en te hearren wêr't sy mooglikheden sjogge. Wy hawwe ús spesifyk rjochte op de twa foarmen fan organisearre/ynstitúsjonalisearre berne-opfang dy't der yn Nederlân binne foar bern yn de leeftydskeategory 0-4 jier: bernedeiferbliuwen en lokaasjes foar pjutte-opfang. Wy litte âlderpartisipaasjekressen of gastâlden hjir dus bûten beskôging.

De fokus lei op de folgjende fragen:

- Wa binne ferantwurdlik foar it realisearjen fan de ambysjes op it mêd fan de Fryske taal yn de foarskoalske faze?
- Hoe kinne oerheden mear greep krije op dy kommersjele sektor?
- Wurde foarskoalske lokaasjes genôch fasilitearre by it oanbieden fan it Frysk?
- Soe it wetlik ferplichte wurde moatte om Frysk oan te bieden op it bernedeiferbliuw of lokaasjes foar pjutte-opfang?
- Hoe sjocht it fjild it Frysk yn de foarskoalske faze?
- Wat soe der oars kinne om it Frysk in better plak te jaan binnen it foarskoalsk ûnderwiis?

Dit rapport is as folget opboud: yn seksje 2 wurdt relevante eftergrûnynformaasje jûn en de kontekst sketst. Dêrby wurdt oandacht bestege oan de oanbelangjende (en bytiden yngewikkelde) wet- en regeljouwing yn de foarskoalske faze. Ek wurde dêr de ambysjes fan Ryk en Provinsje Fryslân oangeande Frysk yn de berne-opfang oanhelle. Yn seksje 3 wurdt stilstien by de praktyk: hoe wurdt op dit stuit troch ferskate partijen yn it fjild útfiering jûn oan dy ambysjes en wêr lizze neffens harren de problemen, mooglikheden en kânsen? Seksje 4 befettet de konklúzjes en jout konkrete oanbefellings oan sawol Ryk, Provinsje as gemeenten.

Yn taheakke 1 stean ús petearpartners opnommen. Yn it rapport sels wurdt net direkt ferwiisd nei de petearen dy't wy fierd hawwe, mar wurdt in dielde fyzje presintearre. Dy fyzje ha wy optekene op basis fan alle petearen en dy is yn konsept oan de partijen yn it fjild foarlein en mei harren bepraat yn in DINGpetear op 3 oktober 2022.

2 Definysjes en wetlik/beliedsmjittich ramt

Berne-opfang yn Nederlân

It lanlik belied foar berne-opfang hat twa doelen: (1) de arbeidsparticipaasje fan âlden befoarderje en (2) de ûntwikkeling fan bern stimulearje. Yn de Wet Berne-opfang binne der foar bern fan 0 oant 4 jier twa wetlike foarmen fan berne-opfang: **it bernedeiferbliuw** en **de gastâlderopfang**. De gastâlderopfang litte wy yn dit advys bûten beskôging.

Wurkjende âlden krije, ôfhinklik fan harren ynkommen, berne-opfangtaslach foar it gebrûk fan bernedeiferbliuw fan it Ryk fia de Belestingsjinst. Gemeenten hawwe de taak om te stimulearjen dat pjutten, dêr't de âlden fan net yn oanmerking komme foar de berne-opfangtaslach, ek meidwaan kinne oan berne-opfang en edukaasjeprogramma's. Meastentiids soargje gemeenten foar in subsydzje foar twa deidielen (8 oeren de wike, 40 wiken it jier). Alden betelje yn dy gefallen in âlderbydrage, lykas de eigen bydrage fan âlden dy't berne-opfangtaslach krije.

Groepen mei bern fan 2 oant 4 jier wurde faak **pjutte-opfang** neamd. Mei de Wet harmonisatie kinderopvang en peuterspeelzaalwerk (2018) waarden de eardere pjutteboartersplakken lyksteld oan pjutte-opfang en moasten dy foldwaan oan deselde kwaliteitseasken as in bernedeiferbliuw. Sûnt 2018 stean allinnich bernedeiferbliuwen – ferplichte – registrearre yn it Landelijk Register Kinderopvang (LRK).

Op sawol bernedeiferbliuwen as lokaasjes foar pjutte-opfang kin vve fersoarge wurde. Vve is foarskoalske edukaasje foar bern fan 2,5 oant 4 jier âld. It konsultaasjeburo jout bern mei (risiko op) in ûnderwiisefterstân in saneamde vve-yndikaasje. Yn elke gemeente jilde oare betingsten foar dy vve-yndikaasje (Ryksoerheid, g.d.-a). De Fryske gemeenten hawwe mei de GGD Fryslân sawat allegearre deselde definysje fan de vve-doelgroep. De foarskoalske edukaasje is foar bern mei in vve-yndikaasje in ferplicht programma foar dielnimming fan 16 oeren de wike. Alden betelje in âlderbydrage foar 8 oeren de wike, fia de berne-opfangtaslach of fia de wurkwize foar de pjutte-opfang. Gemeenten betelje de ekstra 8 oeren de wike.

Tafersjoch

Gemeenten binne ferantwurdlik foar de hanthavening fan de kwaliteits-easken yn de berne-opfang (Ryksoerheid, g.d.-b). De ûnderwiisynspeksje sjocht derop ta dat gemeenten hanthavenje op de kwaliteit (Ynspeksje fan it Underwiis, 2022). De gemeente hat de ynspeksje fan berne-opfang belein by de GGD. De GGD sjocht by de ynspeksje nei fjouwer spesifike tema's: (1) de ûntwikkeling fan it bern, (2) de feilichheid fan de berne-opfang, (3) fêste gesichten en groepen op 'e berne-opfang en (4) de oplieding en stipe fan meiwurkers op 'e berne-opfang (Ryksoerheid, g.d.-b). Soks as taalbelied is gjin ferplichte ûnderdiel fan it pedagogysk belied en falt dus ek net binnen ien fan de tema's dêr't tafersjoch op holden wurdt. De GGD hifket wol op fiertaal neffens kêst 1.55 fan de Wet Berne-opfang.

Wetlik en beliedsmjittich ramt: Frysk yn de berne-opfang

Europeesk Hânfêst

Mei de ratifikaasje fan it Hânfêst hat Nederlân him ferplichte ta de beskerming en befoarderding fan it Frysk. Under oaren op it mêd fan ûnderwiis (Council of Europe, 2022), en dêrmei ek spesifyk it foarskoalsk ûnderwiis (artikel 8.1.a.ii) (Council of Europe, 1992):

Artikel 8.1.a.ii: ... to make available a substantial part of pre-school education in the relevant regional or minority languages.

Ramtferdrach foar de beskerming fan nasjonale minderheden

It Ramtferdrach is in ferdrach foar it beskermjen fan persoanen dy't ta in nasjonale minderheid behearre. It Ramtferdrach beskriuwt rjochten dy't nasjonale minderheden hawwe en de ferplichtingen dy't in steat tsjinoer dy nasjonale minderheden hat.

Op it mêd fan ûnderwiis hat de steat, yn dit gefal Nederlân, de ferplichting om ûnderwiis yn de minderheidstaal te fersoargjen, op sawol private as publike skoallen (Council of Europe, 2022). Yn kêst 14 fan it Ramtferdrach wurdt yngien op it rjocht om as nasjonale minderheid de minderheidstaal te learen:

Article 14

- 1. The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to learn his or her minority language.*

2. *In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if there is sufficient demand, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible and within the framework of their education systems, that persons belonging to those minorities have adequate opportunities for being taught the minority language or for receiving instruction in this language.*
3. *Paragraph 2 of this Article shall be implemented without prejudice to the learning of the official language or the teaching in this language.*

Wet gebrûk Fryske taal

Yn de Wet gebrûk Fryske taal fan 2014 is wetlik fêstlein dat Frysk en Nederlânsk de offisjele talen binne yn de provinsje Fryslân (Overheid, 2014).

Frysk yn de Wet Berne-opfang

Yn de Wet Berne-opfang, kêst 1.55, wurdt it brûken fan it Frysk yn de berne-opfang tastien: "Bij kinderopvang in een kindercentrum of in een voorziening voor gastouderopvang wordt de Nederlandse taal als voertaal gebruikt. Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal in levend gebruik is, kan de Friese taal of de streektaal mede als voertaal worden gebruikt" (Oerheid, 2022,-a). It Frysk mei dus neist it Nederlânsk brûkt wurde, mar der leit gjin wetlike ferplichting foar it brûken fan it Frysk. Dat ferskilt bot mei de situaasje yn it primêr en fuortset ûnderwiis, dêr't dy ferplichting foar skoallen yn it Fryske taalgebiet wol yn de wet opnommen is (Provinsje Fryslân, g.d.-c).

Dielde ambysjes: BFTK

Mei as basis it Hânfêst, it Ramtferdrach en lanlike wetjouwing, wurde yn de BFTK de ôfspraken tusken Ryk en Provinsje fêstlein oangeande it befoarderjen fan de Fryske taal en kultuer (Ryksoerheid, 2018).

Yn dy BFTK wurdt ek yngien op de befoarderding fan it Frysk yn it foarskoalsk ûnderwiis.

Sa hawwe Ryk en Provinsje – lykas earder al oanhelle – mei-inoar ôfpraat dat, "fan pjut oant promovendus, de goede rânebetingsten foar it balansearre oanbieden fan de Fryske taal kreëarre binne" (BFTK 2019-2023, s. 13) en dat de ferskillende ûnderwiisnivo's goed opinoar oanslute (BFTK 2019-2023, s. 15). Ek wolle Ryk en Provinsje "genôch opliedingsmooglik-

heden (ynkl. neiskoalling) foar begelieders yn foarskoalske foarsjennings“ (BFTK 2019-2023, s. 15) fersoargje, lykas “adekwate foarljochting oan âlden, berne-opfangorganisaasjes en de oanbelangjende soarch- en ûnderwiisinstellings oer it belang fan en it omgean mei it Frysk yn in meartalige opfieding” (BFTK 2019-2023, s. 17-18).

Oer it materiaal foar it foarskoalsk ûnderwiis wurdt skreaun dat der genôch materiaal foar de doelgroep fan 0 - 4 jier beskikber is, en makke wurde sil. Ek sil dat materiaal struktureel brûkt wurde (BFTK 2019-2023, s. 18).

Ta beslút set de Provinsje yn “op de fierdere groei en beskikberens fan Fryske, twa- of meartalige foarsjennings foar berne-opfang, pjutte-opfang en gastâlderopfang foar alle âlden yn Fryslân. Dêrby is it boargjen fan kwaliteit en de begelieding ryklik sa wichtich as de kwantitative groei” (BFTK 2019-2023, s. 19). De spesifike ambysjes fan de Provinsje út en de dêrby behelle partners oangeande Frysk yn it ûnderwiis binne fierder útwurke yn it Taalplan Frysk 2030 (Provinsje Fryslân, 2021).

Lanlike ûntjouwings

Meartaligens yn de foarskoalske faze

As fertaling fan de ûndertekene ferplichting yn it Hânfêst hat it Ryk Frysk yn de berne-opfang mooglik makke troch de Wet Berne-opfang dêrop oan te passen. De útsûndering op it algemiene foarskrift yn de earste sin fan it wetsartikel 1.55 (“... de Nederlânske taal as voertaal...”), jildt allinnich foar regionale en streektalen, dus net foar migrantetalen. Datselde wetsartikel biedt yn de tredde sin wol dizze romte: “... meertalige buitenschoolse opvang kan worden verzorgd.” Meartaligens yn algemiene sin is fansels breder: in protte bern yn Nederlân binne twatalich om’t sy in oare taal as thústaal hawwe.

Ek dy meartaligens yn algemiene sin hat tsjintwurdich de oandacht fan it Ryk, sa docht bliken út in ûndersyk dat it Ministearje fan Sosjale Saken en Wurkgelegenheid resint útfiere litten hat troch de Universiteit fan Amsterdam nei meartaligens yn de berne-opfang. Yn binnen- en bûtenlân is hieltyd mear oandacht foar meartaligens yn it ûnderwiis en de positive effekten dy’t dat hat op de taalûntjewing, likegoed as de kognitive en sosjaal-emosjonele ûntjewing fan bern. Der wurde hieltyd faker meertalige learlinen oanbean yn it heger, fuortset en basisûnderwiis en dat hat ek laat ta mear fraach nei meertalige berne-

opfangmooglikheden. Dat wie resint reden foar it Ministearje fan Sosjale Saken en Wurkgelegenheid om it ûndersyk nei meartaligens yn de berne-opfang útfiere te litten. It gie dêrby om in proef dêr't yn sjoen waard nei it oanbieden fan twatalige opfang dêr't Nederlânsk en Ingelsk as fiertaal brûkt waarden.

De resultaten fan it ûndersyk litte sjen dat wat mear oanbod oft der yn de frjemde taal wie, nammerste better it begryp en gebrûk fan dy taal waard. It oanbieden fan maksimaal 50% fan it oanbod yn it Ingelsk like gjin negative ynfloed te hawwen op de Nederlânske taalûntjouwing fan de bern. Dêrom konstatearret it MIND-team dat, mei it each op de meartalige wrâld dêr't wy ús yn befine, "de wei frij makke wurde moatte soe om meartalige dei-opfang op gruttere skaal mooglik te meitsjen". Dêrneist set it team ek yn op it brûken fan de ferskate thústalen dy't in groep ryk is. Lokaasjes kinne sa sjen litte dat alle talen in plakje hawwe kinne op de opfang, en dat soks in positive ynfloed op it selsbetrouwen en wolwêzen fan de bern hat (Projekt MIND-team, 2021). Sokke meartaligens spilet fansels ek yn Fryslân. It is in ekstra útdaging dêr't foarskoalske lokaasjes foar stean, neist it jaan fan in plak oan it Frysk neist it Nederlânsk.

De meartalige wrâld dêr't wy ús yn befine, fergruttet boppedat it belang fan taalbelied, dêr't berne-opfanglokaasjes harren fyzje op (meartalige) taalûntjouwing yn dellizze en taljochtsje kinne. Op it heden is dat noch gjin ferplichte ûnderdiel fan it pedagogysk belied en dus wurdt dêr ek gjin tafersjoch op holden troch de GGD.

3 Praktyk: twatalige berne-opfang yn Fryslân

SFBO

Sintrum Frysktalige Berne-opfang is de troch de Provinsje bekostige organisaasje dy't fan ûnderop besiket om berne-opfangorganisaasjes de mearwearde fan twatalich ûnderwiis sjen te litten en harren stipet by it oanbieden dêrfan. Fierder soarget SFBO foar de sertifisearring fan de lokaasjes en fersoarget it, mei de Afûk, passend materiaal dat oanslút by de fraach fan it fjild.

Der binne ferskillende modellen om yn de praktyk mei it twatalige belied te wurkjen. SFBO sjocht dêrby altyd nei de mooglikheden dy't der binne per lokaasje. De rânebetinksten binne altyd dat it Frysk in grut oandiel yn it gehiel hawwe moat (op syn minst 50%). Dêrneist wurde der dúdlike taalôfspraken makke, sadat de talen net trochinoar oanbean wurde, mar dúdlik ôfbeakene binne. De taalôfspraken wurde op maat makke mei de begelieding fan it SFBO (SFBO, e-mail, 18 oktober 2022).

In ûnôfhinklike fisitaasjekommisje fan SFBO beoardielet de lokaasjes op it útfieren fan it belied. As de lokaasje foldocht oan de stelde easken, kin dy yn oanmerking komme foar in sertifikaat en in subsydzje fan €2.250 fan de Provinsje Fryslân (SFBO, 2022). Dy ûnôfhinklike fisitaasjekommisje sjocht spesifyk nei it oanbod fan twatalich ûnderwiis op in lokaasje. De lanlike ynspeksje sjocht dêr net nei.

De gearwurking tusken SFBO en twatalige lokaasjes wurket goed. Lokaasjes binne bot te sprekken oer de begelieding fan SFBO út, it materiaal is goed beskikber en foldocht ek goed. Dat de lokaasjes it oanbieden fan twatalich ûnderwiis der ekstra by dogge, neist alle oare ferplichtings, lit wol sjen dat der grutte belutsenheid is by it Frysk, mar ek dat der in soad enerzjy fan dy lokaasjes en SFBO útgiet.

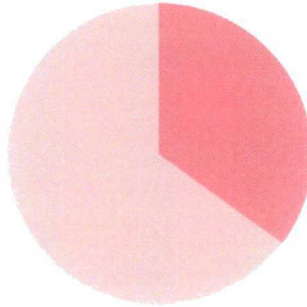
De Provinsje hat boppedat de subsydzjeregeling 'Frysk foar no en letter' yn it libben roppen. Dy regeling biedt skoallen yn de provinsje Fryslân finansjele mooglikheden om de Fryske taal en kultuer fuort te sterkjen en is ornearre foar (nei)skoalling, les- en lêsmateriaal, kultueredukaasje en de ekstra ynset fan meiwurkers, learkrêften en dosinten (Provinsje Fryslân, 2022,-b).

Oantal twatalige lokaasjes

Op it stuit binne der yn totaal sa'n 375 ta 400 berne-opfanglokaasjes en lokaasjes foar pjutte-opfang yn Fryslân (SFBO, e-mail, 30 maaie 2022), dêr't 260 lokaasjes twatalich fan binne; dat is likernôch 60% (SFBO, e-mail, 3 juny 2022).³

Berne-opfang lokaasjes yn Fryslân

- Nederlânsktalige opfang
- Twatalige opfang

Figuer 3: Ferdieling Nederlânsktalige opfang en twatalige opfang yn Fryslân

De ôfrûne jierren is troch opfangorganisaasjes yn gearwurking mei SFBO wurke oan de taname fan it tal twatalige opfanglokaasjes yn de gruttere, mear Nederlânsktalige plakken yn Fryslân. Dochs bliuwt it oanbod neffens SFBO noch hieltyd efter by de fraach en binne twatalige lokaasjes yn gruttere stêden net altyd goed berikber foar âlden (Ryksoerheid, 2021). De provinsje Fryslân hat boppedat te krijen mei krimp, wêrtroch't fúzjes plakhawwe of lokaasjes opheft wurde. Dat hat ek ynfloed op it oanbod fan twatalige lokaasjes. Lokaasjes dy't earder twatalich wiene, binne dat soms net mear as sy oernommen wurde troch in nije partij. Benammen as sa'n partij fan bûten Fryslân komt en net bekend is of minder affiniteit hat mei de twatalige Fryske situaasje.

Yn de BFTK hat de Provinsje Fryslân gjin konkrete doelen opnaam as it giet om de taname en de beskikberens fan twa- of meartalige berne-opfanglokaasjes. Neffens eigen sizzen is dat bewust en is de Provinsje dêr hoeden mei om't de sifers bot wikselje kinne: in fúzje kin betsjutte dat der ynienen in hiel espel twatalige lokaasjes ferdwynt (Mercator Europeesk Kennisintrum foar Meartaligens en Taallearen, 2021).

³ In part fan de lokaasjes yn Fryslân befynt him lykwols yn net-Frysktalige gebieten, lykas de Waadeilannen of de Stellingwerwen.

Gearwurking: Taalplan Frysk 2030 en de trochgeande learline

Yn Taalplan Frysk 2030 is ien fan de trije doelstellingen om de oansluting fan it foarskoalsk ûnderwiis op it primêr ûnderwiis te ferbetterjen; hoe't dat krekt stal krije sil, is op it stuit fan skriuwen noch net konkreet makke (Provinsje Fryslân, 2021). Ut de petearen mei it fjild kin wol opmakke wurde dat dy oansluting op it stuit noch net optimaal is, troch ferskil yn it al of net brûken fan it Frysk en troch ferskillen tusken de metoaden. Dêr't op de opfang faak de metoade ien-begelyder-ien-taal hantearre wurdt, krije bern op de basisskoalle bygelyks faak te krijen mei deidielen dêr't in spesifike taal op brûkt wurdt. De earste stappen om de oansluting tusken foarskoalsk en primêr ûnderwiis te ferbetterjen en dêrmei de learline te fersterkjen, binne al wol set troch de partijen dy't belutsen binne by Taalplan Frysk 2030 (Afûk, Cedin en SFBO). Bygelyks troch middel fan in pilot mei in oergongsboekje dat oanbean wurdt oan nije learlingen op de basisskoalle, dêr't de taalsituaasje fan bern yn beskreaun wurde kin.

Troch it organisearjen fan ekspertmeetings rjochte op de foarskoalske sektor en de ûnderbou wurdt fierder besocht om de gearwurking tusken ferskate Taalplan Frysk 2030-partners fuort te sterkjen. It doel fan de ekspertmeetings is om in bepaald tema of fraachstik fierder út te djipjen troch diskusje of om yntervinsjes en produkten fierder te ûntwikkeljen.

Al mei al wurket it fjild, oanjage troch Taalplan Frysk 2030, mear en mear gear en wurdt in soad kennis útwiksele. Der is dúdlik in begjin makke mei it ferbetterjen fan de oansluting. Tagelyk stean de partners fansels noch mar oan it begjin fan de úteinlike doelen en sil de kommende jierren bliken dwaan moatte oft it allegearre wurket en fertuten docht.

Prinsipjeel is it wichtich om op te merken dat de trochgeande learline fansels hielendal net fersterke wurde *kin* yn plakken dêr't dy line noch hielendal net bestiet, om't de basisskoalle wol wat oan Frysk docht mar lokaasjes foar pjutte-opfang of de berne-opfang net.

Personiel

De mjitte fan it oanbod Frysk liket faak noch ôfhinklik te wêzen fan spesifike persoanen. Dy ôfhinklikens makket it fjild kwetsber. Lanlik hawwe berne-opfangorganisaasjes boppedat te krijen mei persoanielsteakoarten en dêrtroch hawwe de organisaasjes yn Fryslân faak net de mooglikheid om personiel te selektearjen op taalbehearsking fan it Frysk.

Oplieding persoaniel

Om't meartalige ûntwikkeling en de Fryske taal gjin ûnderdiel binne fan it lanlike kwalifikaasjedossier fan de mbû-oplieding Pedagogysk meiwurker, hat it gjin fêst plak binnen de oplieding, wylst der wol fraach is nei persoaniel mei kennis fan sokke saken.

It fak Frysk wurdt op it stuit oanbean as kardiël. Op it Friesland College wurde de kardielen breed oanbean, wylst by Friese Poort alle opliedingen sels bepale hokker kardielen oft oanbean wurde. It kardiël Frysk wurdt pas sûnt 2021 oanbean op de Friese Poort yn Ljouwert en wurdt hielendal net oanbean op harren lokaasje yn Drachten. De Friese Poort en it Friesland College sille yn 2023 fusearje. It is noch net dúdlik wat foar gefolgen oft dat hawwe sil foar it oanbod Frysk.

Fan Taalplan Frysk 2030 út wurdt besocht om Frysk en meartaligens in fêster plak binnen de oplieding foar pedagogysk meiwurker te jaan om oankommende pedagogysk meiwurkers better ta te rieden op it meartalige wurkfjild dêr't sy mei te krijen hawwe yn Fryslân. Dêr't foarhinne workshops op oanfraach oanbean waarden troch SFBO, waard fan ein 2020 ôf eksperimintearre mei in pilot op it Friesland College. By dy pilot waarden seis ferskate lessen oer meartalige ûntwikkeling oanbean troch ferskillende Taalplan Frysk 2030-partners, lykas Cedin, Afûk en Tryater. Dy pilot wie ornearre foar studinten dy't dwaande wienen mei in learfraach oer meartalige ûntwikkeling; om dy reden luts de pilot mar in beheind tal studinten. Om mear studinten mei dat tema yn oanrekkning komme te litten, wurdt no wurke oan in ferplichte dei oer de meartalige ûntwikkeling fan it jonge bern. Dy dei wurdt fersoarge troch ferskate Taalplan Frysk 2030-partners en is ornearre foar alle twaddejersstudinten (G)PW (Gespecialiseerd Pedagogisch Medewerker en OA (Onderwijsassistent). It doel is dat it net by ien dei bliuwt, mar dat Frysk en meartaligens úteinlik in struktureel plak krije yn it reguliere programma. ROC Friese Poort makket wol gebrûk fan de gastlessen dy't oanbean wurde troch SFBO.

Wetlike ferplichting

It docht dúdlik bliken dat it fjild yntrinsyk sterk motivearre en belutsen is en dat ynstânsjes deromhinne drok dwaande binne mei de trochûntwikkeling en befoarderding fan twatalich ûnderwiis. Dochs is it fjild kwetsber. Dat komt troch it ûntbrekken fan in wetlike ferankering fan it Frysk yn de foarskoalske faze en de ôfhinklikheid fan de belutsenheid

fan yndividuele lokaasjes en meiwurkers. Tagelyk leit dêr, neffens alle belutsenen dy't wy sprutsen hawwe, krekt de krêft. Harren ferwachting is dat in wetlike ferankering yn de praktyk neat opsmite sil, mar krekt liede sil ta wjerstân by ferskate foarskoalske lokaasjes, dy't op it stuit mei mear útdagings te krijen hawwe as allinnich it al of net twatalich wurden.

Rol fan gemeenten

De gemeenten spylje in wichtige rol yn dit ferhaal om't sy de oerheidslaach foarmje dy't streekrjocht kontakt hat mei yndividuele lokaasjes. Sy binne ferantwurdlik foar it tafersjoch, dat útbestege wurdt oan de GGD, en sy jouwe kaders mei oan de sektor troch middel fan harren feroardering berne-opfang/vve.

Gemeenten kinne dy kontakten mei lokaasjes brûke om it fjild yn beweging te bringen, en lokaasjes oan te moedigjen om yn petear te gean mei SFBO. Dat wurdt ek oanjûn yn de 'Zevende rapportage van Nederland' (Ryksoerheid, 2021), wêryn't it Ryk yngiet op de wichtichste ûntjouwings yn de perioade 2019-2021 oangeande de beskerming en befoardering fan de talen dy't erkend binne ûnder it Hânfêst yn Nederlân:

"Gemeenten kunnen hier een mogelijke rol in spelen door in de afspraken die zij maken met aanbieders van kinderopvang aandacht te vragen voor de beschikbaarheid en goede spreiding van tweetalige opvang" (Rijksoverheid, 2021, s. 10).

De befrege gemeenten lykje wol ree te wêzen om it Frysk yn de foarskoalske faze te stimulearjen. Dochs blykt der in soad ferskaat te wêzen yn de mjitte dêr't se dêrmei dwaande binne. Ut de petearen is wol dúdlik wurden, dat gemeenten faak mear dwaan kinne as dat sy no dogge, mar harren dêr net altyd bewust fan binne. De Provinsje Fryslân hat yn maaie 2021 in brief nei alle gemeenten stjoerd om harren te wizen op de mooglikheid om it Frysk op te nimmen yn de feroardering berne-opfang/vve; it brûken fan Frysk yn de berne-opfang kin in betingst wêze foar it jaan fan ekstra subsydje foar vve. Dat is op it stuit fan skriuwen lykwols troch noch mar twa (gemeente Achtkarspelen en gemeente Waadhoeke) fan de yn totaal achttjin Fryske gemeenten ymplementearre.

Dat lytse oantal wurdt mooglik ferklearre troch fersplintering fan, of in beskaat tekoart oan, spesifike kennis oangeande dy sektor by de gemeenten. Binnen de gemeente binne de amtners dy't dwaande binne

mei taalbelied gauris net deselden as de amtners dy't dwaande binne mei de foarskoalske sektor. Dy twa domeinen falle somtiden ek ûnder oare wethâlders, wat net helpt foar de ferbining.

De Provinsje fart benammen op de kennis en ekspertize fan SFBO. Yn de praktyk hat dêrfandinne benammen SFBO kontakt mei de lokaasjes. De krêft fan SFBO is krekt dat sy fan ûnderop op wurkje. It soe harren suksesfolle oanpak ûndergrave as hja stjoerend optrede moatte soenen. Krekt dat is in taak dy't better past by de gemeenten, dy't op harren bar dêr wer mear op ferge wurde kinne troch de Provinsje Fryslân.

Ferlet fan stjoering

De kennis fan wetlike en technyske aspekten fan de foarskoalske sektor binnen de ferskate oerheidslagen is net optimaal. Dat makket it dreech om stjoering te jaan oan dy spesifike saken. It feit dat konkrete, mjitbere doelstellingen ûntbrekke yn de BFTK makket dat stjoering dêrop noch dreger is. En dat wylst út resint ûndersyk (Kingma, 2022) krekt bliken docht dat konkrete, mjitbere doelstellingen needsaaklik en effektyf binne yn it belied fan oare minderheidstaleregjo's yn Europa.

Ek út de petearen mei it fjild docht bliken dat der ferlet is fan stjoering fanút gemeenten, Provinsje en Ryk, sadat dúdlik is wêr't de partijen mei-inoar op ta wurkje.

WAADHOEKE

Foarbyld fan in stimulearjende gemeente

De gemeente Waadhoeke is in moai foarbyld fan in stimulearjende gemeente as it giet om Frysk en meartaligens yn de foarskoalske faze. It taalbelied fan de gemeente Waadhoeke wurdt basearre op it motto: útnûgjend, sichtber en fertroud. 'Attitude' hat de gemeente noch oan dat motto fêstplakt. It moat nammentlik fanselssprekkend wêze om it Nederlânsk, Frysk, Biltsk en/of Franekers op skoalle te praten.

Om saken te boargjen op dat mêd, hat de gemeente in kêst opnaam yn de Subsidieregeling Peuteropvang en Voor- en vroegschoolse educatie gemeente Waadhoeke 2022 (sjoch kêst. 10). Dêryn wurdt oanjûn dat de subsydzjeûntfanger – yn dit gefal de berne-opfangorganisaasje – foldwaan moat oan it lokale taalbelied om yn oanmerking te kommen foar subsydzje. Dat hâldt yn dat se meiwurkje oan "it oanbieden en ûntwikkeljen fan aktiviteiten foar taalûntjouwing en âlderbelutsenheid" en helpe by it stribjen om 80% fan de berne-opfang yn de gemeente twatalich oan te bieden (Overheid, 2022,-b). Op it stuit binne guon lokaasjes noch dwaande mei it sertifisearringstrajekt twataligens. 30 fan de 38 lokaasjes binne al sertifisearre twatalich.

Dochs rjochtet de gemeente Waadhoeke him net allinnich op de Frysk-Nederlânske taalûntjouwing, mar hat dy ek each foar de oare talen dy't praat wurde yn de gemeente. Meartaligens hat dêrom ek in plak yn de regeling. Sa wurdt der ek tocht oan bern fan Poalske arbeidsmigranten yn de gemeente. It foarlêzen yn de eigen taal is nammentlik ien fan de saken dêr't Waadhoeke op ynsette wol.

Om de ferskate partijen yn it fjild te moetsjen, ynformaasje út te wikseljen, gear te wurkjen en om te advisearjen, hat de gemeente it 'Taalplatfoarm Waadhoeke' opset. It platfoarm, dat laat wurdt troch de meartalichheidskoördinator fan de gemeente, bestiet út fertsjintwurdigers fan taalorganisaasjes, biblioteken, it ûnderwiis, de GGD, it kultuerfjild, de jongerieried, Afûk, de gemeente en de Provinsje Fryslân. Trije of fjouwer kear yn it jier komme de ferskate partijen byinoar om mei-inoar nei te tinken oer taalsaken.

Gemeente Waadhoeke set boppedat yn op iere foarljochting fan âlden, troch harren al foar de berte fan it bern oer de foardielen fan meartaligens te ynformearjen op ynformaasjejûnen fan it konsultaasjeburo. Om dat goed dwaan te kinnen, hat de gemeente de meiwurkers fan it konsultaasjeburo in training oer meartaligens en taalbewustwêzen fan de Afûk oanbean.

De GGD komt op de konsultaasjeburo's al ier mei it jonge bern yn kontakt en kin dêr sa âlden ek wer ynformearje oer meartaligens en de taalkar dy't sy meitsje kinne. Op de konsultaasjeburo's binne boekstart-coaches fan de biblioteek oanwêzich en ek minsken dy't de vve-yndikaasjes fersoargje. Mei-inoar kinne sy oan de âlden goede ynformaasje jaan.

4 Konklúzje en oanbefellings

It ôfrûne jier hat DINGtiid mei ferskate partijen yn petear west oer it Frysk yn it foarskoalsk ûnderwiis. It liket op it each in meartalich suksesferhaal yn Nederlân: mear as de helte fan alle berne-opfanglokaasjes yn Fryslân is twatalich. Der is belied, der is ambysje, der is materiaal, der binne opliedings, der is stipe en in soad motivaasje yn it fjild...

Mar hoe kin it dan dat noch lang net alle lokaasjes de Fryske taal in fêst plak jûn hawwe en dat der dus noch altiten in soad âlden binne dy't gjin tagong ta Frysktalige opfang foar harren bern ha? Dêr binne meardere redenen foar. Fúzjes en it oernimmen fan lokaasjes bringe bygelyks it risiko mei fan it ferdwinen fan twatalige lokaasjes. En nettsjinsteande de ynspanningen fan Taalplan Frysk 2030, hawwe Fryske en meartalige ûntwikkeling noch hieltyd net in fêst plak binnen de oplieding. Pedagogysk meiwurker – wylst de fraach yn it fjild nei minsken mei kennis fan krekt sokke saken der perfoarst wol is. Ek de persoanelstekoarten yn de sektor, kombinearre mei de ôfhinklikheid fan de spesifike yndividuën dy't har ynsette foar it Frysk, meitsje it fjild kwetsber.

It giet allegearre yn tsjin de wetlik jildende lykweardigens fan Frysk en Nederlânsk yn de provinsje Fryslân, dy't ommers wol dat ûnbehindere tagong ta (diels) Frysktalige opfang en vve fanselssprekkend is.

Fjild: Net ferplichte, mar ek net frijbljuwend

De wichtichste fraach is dus hoe't it Frysk yn de foarskoalske faze better boarge wurde kin. Ferlet fan in aparte wetlike ferplichting is der fan it fjild út net. De fan-ûnderop-oanpak sa't dy al jierren troch benammen SFBO hantearre wurdt, wurket hiel goed; alle partijen dêr't mei praat is yn it ramt fan dit advys, fan lokaasjes oant gemeenten en Provinsje, binne dêr hiel wiis mei. En mei de Wet gebrûk Fryske Taal, it Europeesk Hânfêst en it Ramtferdrach lizze der eins al in soad brûkbere beliedsmjittige kaders op grûn wêrfan't der ambisjeus belied makke wurde kin. Mar wêr't it oan ûntbrekt is no krekt dat ambisjeuze belied. Troch Ryk en Provinsje wurde gjin konkrete doelstellings neamd yn de BFTK. Der is dan ek gjin stjoering fanút it Ryk, de Provinsje en de gemeenten, wierskynlik omdat gjinien fan dy oerheidspartijen him wier einferantwurdlik fielt. Utsein troch SFBO, dy't it yntern byhâldt, wurdt ek net troch oerheden kontrolearre hoefolle lokaasjes oft twatalich binne en hoefolle bern oft der gebrûk meitsje fan twatalige berne-opfang. Yn de praktyk komt in soad op de buro's fan

SFBO telâne, wylst de ferskate oerheden mei-inoar hiel goed wurkje kinne soene oan it stimulearjen fan de lokaasjes. Dat sil helpe om it úteinlik foar elk bern yn Fryslân fanselssprekkend te meitsjen dat Frysk in plak hat yn de opfang.

Oanbefellings

Yn it ljocht fan boppesteande docht DINGtiid de folgjende oanrikkemaandassjes om de posysje fan it Frysk yn de foarskoalske faze te ferbetterjen:

Stjoering

- **Provinsje Fryslân/Ryk: Nim konkrete, mjitbere doelstellings op yn de nije BFTK en stjoer dêrop.** Provinsje en Ryk ha yn de BFTK 2019-2023 harren ambysjes foar de foarskoalske faze net konkretisearre, wêrtroch't der eins net op stjoerd wurde kin. Provinsje en Ryk wurdt mei klam oanret om yn de nije BFTK dúdlike doelstellings te formulearjen yn de foarm fan oantallen lokaasjes, sadat der stjoerd wurde kin en de fuortgong goed monitord wurde kin.
- **Gemeenten/Provinsje: Kom ta gemeentlike doelstellings yn in Frysk Foarskoalsk Profyl per gemeente en jou gemeenten in aktivere rol en mear ferantwurdlikheid om dêrop te stjoeren en it Frysk op foarskoalske lokaasjes te stimulearjen.** Op it stuit binne guon opfangorganisaasjes ûnfoldwaande ree om sels de ferantwurdlikheid te nimmen om twatalich ûnderwiis oan te bieden: der leit ommers net in wetlike ferplichting op. Ynsette op in ekstra wetlike ferplichting is neffens it fjild lykwols net de oplossing.

Om te stjoeren op de doelstellings en it fjild dêrhinne te lieden, moat de Provinsje mear taken belizze by en mear prestaasjes freegje fan gemeenten. De provinsjebrede doelstellings út de BFTK kinne as fleantsjil wurkje troch dy oer te setten nei gemeentlik nivo. Meitsje foar elke Taalwetgemeente in eigen *Frysk Foarskoalsk Profyl*, mei prestaasjeôfspraken oer sprieding en oantallen twatalige lokaasjes. Gemeenten kinne dan troch de Provinsje ferantwurdlik hâlden wurde foar it tal twatalige lokaasjes op harren grûngebiet.

As de Provinsje mear fan gemeenten freget, doarre gemeenten mear fan de opfangorganisaasjes te freegjen. Gemeenten hawwe by útstek de posysje om opfangorganisaasjes te freegjen om har oan te sluten by SFBO en twatalich te wurden. Dat kin bygelyks troch

dy winsk op te nimmen yn it belied. De boarging wurdt fersterke as saken oer twataligens op berne-opfanglokaasjes dellein wurde yn in gemeentlike feroardering of subsydzjeregeling. Gemeenten kinne boppedat wurkje oan in brede netwurkbenadering, wêryn't maatskiplike en oerheidsynstellings elkoar moetsje. Tink dêrby oan organisaasjes dy't no al in soad oan it Frysk dogge lykas biblioteken en konsultaasjeburo's. Meielkoar kinne dy organisaasjes de berne-opfanglokaasjes stypje om it Frysk te fersterkjen (sjoch ek it foarbyld fan Waadhoeke). De gemeenten kinne sa in wichtige rol spylje om it oanbod fan twatalige opfang te fersterkjen.

Opliedings

- **Provinsje Fryslân/Ryk: It Frysk en meartalige ûntwikkeling moatte in fêster plak krije binnen de oplieding Pedagogysk meiwurker.** Om it Frysk en meartalige ûntwikkeling in fêster plak te jaan binnen de oplieding Pedagogysk meiwurker is ynset nedich om it lanlike kwalifikaasjedossier oanpasse te litten. It kwalifikaasjedossier jout oan wêr't mbû-studenten oan 'e ein fan harren oplieding oan foldwaan moatte en wat sy witte moatte. Nim, yn 'e line fan de resultaten fan it MIND-team, yn it kwalifikaasjedossier foar pedagogysk meiwurkers op dat hja kennis hawwe fan talige diversiteit en meartalige taalûntwikkeling. Dêrneist is it winsklik om in spesifike tafoeging lykas yn de Wet Berne-opfang ta te heakjen oan it kwalifikaasjedossier. Nammentlik dizze: op berneopfanglokaasjes yn gebieten "[daar] waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal in levend gebruik is," wurdt fan pedagogyske meiwurkers ferûndersteld dat hja adekwate passive en aktive kennis fan dy talen hawwe.

5 Boarnen

- CBS. (2022). *Formele kinderopvang*. Fan CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/24/gemiddeld-500-euro-coronavergoeding-voor-ontvangers-kinderopvangtoeslag/formele-kinderopvang>
- Committee of Experts. (2019, novimber 5). *Sixth Report – The Netherlands*. Fan Council of Europe: <https://rm.coe.int/ecrml-netherlands-6th-evaluation-report/16809f023f>
- Committee of Ministers. (2020, septimber 23). *Recommendation CM/RecChL(2020)3 of the Committee of Ministers to member States on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by the Netherlands*. Fan Council of Europe: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809fab3c
- Council of Europe. (1992). *European Charter for Regional or Minority Languages*. Fan Council of Europe: <https://rm.coe.int/1680695175>
- Council of Europe. (2022). *About the Framework Convention for the Protection of National Minorities*. From Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/minorities/at-a-glance>
- Council of Europe. (2005, juny 1). *Ramtferdrach foar de beskerming fan Nasjonale minderheden*. From Council of Europe: <https://rm.coe.int/fcnm-frisian-translation/16808ef30b>
- Council of Europe. (2022). *The objectives of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Fan Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/the-objectives-of-the-charter>
- Cummins, J. (2001). *Bilingual Children’s Mother Tongue: Why is it important for education?* Fan Sprogforum: https://www.lavplu.eu/central/bibliografie/cummins_eng.pdf
- de Graaf, A., Delarue, S., & De Coninck, K. (2019). *Antwoorden op vragen over omgaan met meertaligheid in het onderwijs in het Nederlandse taalgebied*. Fan Taalunie: <https://taalunie.org/publicaties/53/antwoorden-op-vragen-over-omgaan-met-meertaligheid-in-het-onderwijs-in-het-nederlandse-taalgebied>
- Ynspeksje fan it Underwiis. (2022). *Kinderopvang*. Fan Onderwijsinspectie: <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwijssectoren/kinderopvang>
- Kingma, J. (2022). *In takomstbestindige taalynfrastruktuer yn Fryslân – In komparatyf ûndersyk nei regionale taalynfrastruktueren yn Europa*. Ljouwert.
- Mercator Europeesk Kenissintrum foar Meertaligens en Taallearen. (2021). *In stúdzje nei de wurking en útwurking fan de Bestjoersôfspraak Fryske*

- Taal en Kultuer (BFTK)*. Ljouwert: Mercator Europeesk Kenissintrum foar Meartaligens en Taallearen.
- MIND-team. (2021). *Meertaligheid in dagopvang – Een onderzoek naar de effecten van het gebruik van twee talen op het kinderdagverblijf*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Overheid. (2014, jannewaris 1). *Wet gebrûk Fryske taal*. Fan Overheid: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0034047/2014-01-01>
- Oerheid. (2022,-a, april 1). *Wet Kinderopvang*. Fan Overheid: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0017017/2022-04-01>
- Oerheid. (2022, jannewaris 25). *Subsidieregeling Peuteropvang en Voor- en vroegschoolse educatie, gemeente Waadhoeke 2022*. Fan Overheid: <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR671895/1#d128545669e41>
- Provinsje Fryslân. (2020). *De Fryske taalatlas 2019*. Ljouwert: Provinsje Fryslân.
- Provinsje Fryslân. (2021, novimber). *Projektplan Taalplan Frysk 2030*. Fan Taalplan Frysk: https://taalplan.frl/site/wp-content/uploads/2021/12/TF2030_Projectplan_2021_toegankelijk_totaal_beeldscherm.pdf
- Provinsje Fryslân. (2022,-b). *Frysk foar no en letter 2021-2024*. Fan Provinsje Fryslân: <https://www.fryslan.frl/fryskfoarnoenletter>
- Provinsje Fryslân. (g.d.-a). *Wat is Taalplan Frysk 2030?* Fan Taalplan 2030: <https://taalplan.frl/wat-is-taalplan-frysk-fr/>
- Provinsje Fryslân. (g.d.-b). *Taalplan Frysk 2030*. Fan Taalplan Frysk 2030: <https://taalplan.frl/>
- Provinsje Fryslân. (g.d.-c). *Fries in het onderwijs*. Fan Provinsje Fryslân: <https://www.fryslan.frl/fries-in-het-onderwijs>
- Ryksoerheid. (2018, novimber 30). *Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer 2019-2023*. Fan Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2018/11/30/bestjoersofspraak-fryske-taal-en-kultuer-2019-2023>
- Ryksoerheid. (2021, maaie). *Zevende Rapportage van Nederland, inzake het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden*. Fan Rijksoverheid: <https://open.overheid.nl/repository/ronl-8b732f0a-b96d-4aa4-803c-35b5a881d60f/1/pdf/zevende-rapportage-nederland-europees-handvest-voor-regionale-talen-of-talen-van-minderheden.pdf>
- Ryksoerheid. (g.d.-a). *Krijgt mijn peuter of kleuter voorschoolse of vroegschoolse educatie (vve)?* Fan Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voorschoolse-en-vroegschoolse-educatie/vraag-en-antwoord/wat-is-voorschoolse-en-vroegschoolse-educatie-vve>

Ryksoerheid. (g.d.-b). *Kwaliteit kinderopvang*. Fan Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kinderopvang/kwaliteitseisen-kinderopvang-en-peuterspeelzalen>

Rutu foundation. (2022). *Translanguaging*. Fan Rutu foundation: <https://www.rutufoundation.org/translanguaging/>

SFBO. (2022,-b). *Oer SFBO*. Fan SFBO: <https://www.sfbo.nl/fri/oer-sfbo>

Versloot, A. (2020). Streektaaldood in de Lage Landen. *Taal en Tongval*, 72(1), pp. 7-16.

Wiersma, A. (2021, desimber 15). *Beleidsregel van de Staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid*. Fan Staatscourant: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2021-49365.pdf>

Taheakke 1 Petearpartners

DINGtiid hat yn de rin fan dit ûndersyk fan de folgjende persoanen/
ynstânsjes ynput krigen:

- Afûk/Gemeenten en Frysk – Douwkje Douma
- Afûk/Wy binne mbû – Fokke Jagersma
- Cedin – Dorien Hamstra & Bernadet de Jager
- De Tarissing (Aldehaske) – Jaap-Jan van Leeuwen
- Gemeente De Fryske Marren – Lucienne Boelsma & Yde Wierda
- Gemeente Smellingerlân (skriftlike reaksje) – behannele troch Marcel Schuurmans
- Gemeente Waadhoeke – Jan Dijkstra, Sara Sietzema, Martinus Visser
- GGD Fryslân – Thea Zwart-Plokkar
- Jelske Dijkstra – ûndersiker meartalige taalûntjouwing, persoanlike titel
- Kinderwoud (Nijehoarne) – Jitske de Boer
- NHL Stenden hogeschool – Sieta de Vries
- Provinsje Fryslân – Nienke Jet de Vries
- Sintrum Frysktalige Berne Opfang – Sytske de Boer

D / N G
T / / D

Orgaan foar de Fryske taal

Fries in de voorschoolse fase

Advies aan de Provincie Fryslân en de Rijksoverheid

Voorschools

Basisschool

Voortgezet onderwijs

Mbo/hbo/wo

Samenvatting

Zowel de Provincie Fryslân, het Rijk als de Raad van Europa onderstrepen in hun bestuursafspraken en rapportages het belang van de doorgaande leerlijn voor het beschermen en bevorderen van de Friese taal.

De voorschoolse fase is hierin een kwetsbare schakel, omdat er geen wettelijke bevoegdheid ligt: kinderdagverblijven en kinderopvang zijn niet verplicht om Fries aan te bieden. De helft van de locaties in Fryslân doet dat echter wel, dankzij de jarenlange inzet van de Provincie Fryslân, SFBO en betrokken medewerkers.

Hoe kan het dat de andere helft dat niet doet en dat kinderen dus nog niet overal in de provincie dichtbij huis toegang hebben tot Friestalige kinderopvang? DINGtiid, orgaan voor de Friese taal, heeft zich de afgelopen maanden over die vraag gebogen, met als doel Rijk en Provincie Fryslân hierover te kunnen adviseren. Dit hebben wij gedaan door met alle belanghebbenden te praten en te horen waar zij mogelijkheden zien om die situatie te verbeteren.

Die gesprekken met het veld bevestigen eerdere constatering en aanbevelingen van de Raad van Europa en het Rijk: de doorgaande leerlijn Fries moet worden geborgd door Fries in het voorschools onderwijs te versterken. Juist omdat dit een sector is waar geen wettelijke bevoegdheid ligt, vraagt zoets om beslissend leiderschap van de Provincie en van de gemeenten.

In dit rapport worden verschillende mogelijkheden en kansen gesignaleerd. De belangrijkste constatering is dat er geen draagvlak is voor een extra wettelijke verplichting. De belangrijkste aanbeveling ligt in het verlengde van eerdere adviezen van de Raad van Europa en het Rijk en wordt gedaan aan de Provincie Fryslân: maak deze schakel in de doorgaande lijn tot prioriteit en toon beslissend leiderschap. Het is cruciaal voor het borgen van de doorgaande leerlijn en er is behoefte aan een draagvlak voor dat leiderschap in het veld.

Inhoudsopgave

1	Introductie	5
2	Definities en wettelijk/beleidsmatig kader	12
3	Praktijk: tweetalige kinderopvang in Fryslân	17
4	Conclusie en aanbevelingen	25
5	Bronnen	28
	Bijlage 1 Gesprekpartners	31

1 Introductie

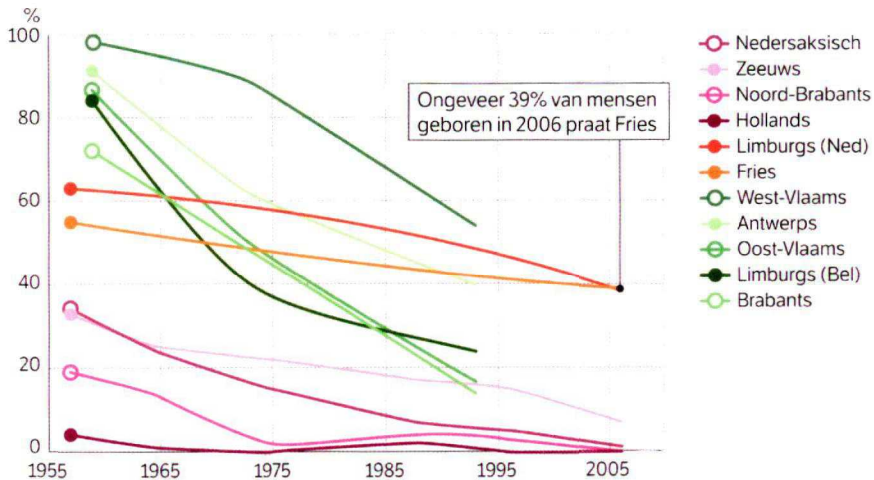
Fries in Fryslân

In Fryslân wordt door de meerderheid van de inwoners (zo'n 70%) zowel Fries als Nederlands gesproken. De rest van de inwoners van Fryslân beheerst het Fries passief en verreweg het grootste gedeelte geeft aan het prima te kunnen verstaan (Provincie Fryslân, 2020). Een groot deel van die Friessprekenden is dat al van kinds af aan. Kinderen die opgroeien in Fryslân, krijgen het Fries van huis uit mee en/of komen buitenshuis in aanraking met het Fries: bij vrienden, familie, in de winkel, op straat, of – vanaf de leeftijd van vier – op school. Ook voordat ze naar school gaan, kan het al zijn dat zij het Fries tegenkomen op het kinderdagverblijf of locaties voor peuteropvang. In Fryslân is namelijk iets meer dan de helft van alle kinderopvanglocaties gecertificeerd door het Sintrum Frysktalige Berneopfang en daarmee officieel tweetalig Fries-Nederlands (SFBO, 2022).

Dat kinderen op de kinderopvang in aanraking komen met het Fries is zeer belangrijk voor hun taalontwikkeling, en voor de Friese taaloverdracht. Uit tal van onderzoeken blijkt dat substantiële input – dus: taalaanbod – cruciaal is voor een succesvolle taalontwikkeling. Bovendien geldt: hoe jonger het kind, des te groter de kans dat een sterke taalontwikkeling wordt bereikt (De Graaf, Delarue, & De Coninck, 2019). Als die input van het Fries er niet is, bestaat er risico op taalverlies. Dat betekent dat ook bij kinderen die het Fries van huis uit meekrijgen, de kans bestaat dat zij hun thuistaal verliezen wanneer zij te weinig input krijgen in het Fries. Het is daarom belangrijk om al in de voorschoolse periode kinderen van input in hun thuistaal te voorzien (Cummins, 2001).

Een succesvolle taalontwikkeling is niet alleen waardevol voor het individuele kind. In groter verband is het doorgeven van de Friese taal aan de volgende generatie ook belangrijk voor de vitaliteit en toekomstbestendigheid van het Fries. Uit onderzoek blijkt keer op keer dat, al doet het Fries het beter dan andere streektaalen, een daling te zien is van het aantal sprekers (Versloot, 2020; Provincie Fryslân, 2020). Zo blijft de situatie, ondanks grote inspanningen van Rijk en Provincie, onverminderd kwetsbaar.

Het verloop van het streektaalgebruik op basis van geboortjaar

Figuur 1: Streektaalgebruik in Nederland, volgens geboortjaar (Versloot, 2020)

Zorgplicht Rijk en Provincie: doorgaande leerlijn Fries

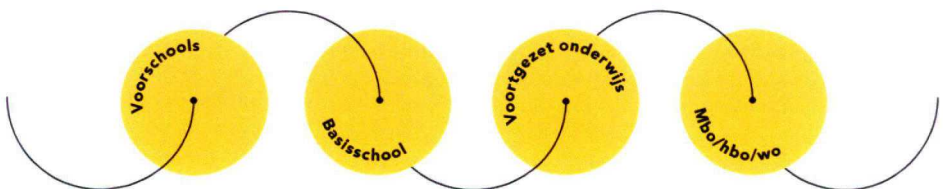
Een van de ambities van de Provincie Fryslân is dat, “van peuter tot promovendus, de goede randvoorwaarden voor het gebalanceerd aanbieden van de Friese taal zijn gecreëerd”. Deze ambitie is verwoord in de Bestuursafpraak Friese Taal en Cultuur (BFTK 2019-2023, p. 13), waarin het Rijk en de Provincie Fryslân afspraken maken en doelen stellen ten aanzien van het bevorderen van de Friese taal en cultuur (Rijksoverheid, 2018).

Die ambitie komt voort uit de zorgplicht voor het Fries, die Rijk en Provincie hebben. Het Fries heeft als minderheidstaal in Nederland een speciale status. Met de Wet gebruik Friese taal uit 2014 is namelijk wettelijk vastgelegd dat Fries en Nederlands de officiële talen zijn in de provincie Fryslân. Niet alleen door landelijke wetgeving, maar ook door verplichtingen die Nederland is aangegaan in Europees verband wordt zorggedragen voor het Fries. Europese minderheidstalen als het Fries kunnen vanwege hun kwetsbare positie op Europees niveau worden beschermd door het Kaderverdrag voor de bescherming van nationale

minderheden (hierna: het Kaderverdrag) en het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden (hierna: het Handvest) – als hun land het Kaderverdrag en/of Handvest althans heeft ondertekend en geratificeerd. Nederland heeft de ratificatie van het Handvest in 1996 doorgevoerd, en zich hiermee verplicht tot het actief beschermen en bevorderen van de Friese taal. Het Kaderverdrag werd in februari 2005 geratificeerd. De BFTK is eigenlijk de implementatie van die Europese afspraken.

Het beschermen en bevorderen van het Fries betekent – naast alle randvoorwaarden die nodig zijn op het gebied van het gebruik van de taal – uiteindelijk: het stabiliseren of vergroten van het aantal sprekers. Onderwijs is hiervoor een van de belangrijkste middelen, en daarom ook een van de belangrijkste onderwerpen in het Handvest en in de BFTK. Via het onderwijs kan veel worden bereikt betreffende het bevorderen van het aantal sprekers en de kwaliteit van het Fries.

Onderwijs is een breed begrip. Het loopt van voorschoolse educatie tot en met wetenschappelijke promotieplekken. Cruciaal hierbij is het goed op elkaar aansluiten van de verschillende leerfasen en onderwijsniveaus. Als het kind pas op de basisschool in aanraking komt met het Fries en op de kinderopvang alleen Nederlands heeft gehoord, is al een cruciale slag verloren. De taalinput die het jonge kind krijgt, vormt namelijk zijn taalidentiteit (Cummins, 2001).

Figuur 2: Doorgaande leerlijn: de fasen van voorschools tot wetenschappelijk en beroepsonderwijs

Fries in de voorschoolse fase

In het Handvest (Council of Europe, 1992, artikel 8.1.a) staat het volgende artikel over voorschools onderwijs, waarvan Nederland artikel a.ii heeft ondertekend:

1. *With regard to education, the Parties undertake, within the territory in which such languages are used, according to the situation of each of these languages, and without prejudice to the teaching of the official language(s) of the State:*
 - a)
 - i) *to make available pre-school education in the relevant regional or minority languages; or*
 - ii) ***to make available a substantial part of pre-school education in the relevant regional or minority languages; or***
 - iii) *to apply one of the measures provided for under (i) and (ii) above at least to those pupils whose families so request and whose number is considered sufficient; or*
 - iv) *if the public authorities have no direct competence in the field of pre-school education, to favour and/or encourage the application of the measures referred to under (i) to (iii) above;*

Met voorschools onderwijs worden de geïnstitutionaliseerde en georganiseerde vormen van kinderopvang voor kinderen van 0-4 jaar bedoeld, die ook officieel door de overheid bekostigde vroegvoorschoolse vve-programma's¹ mogen verzorgen: kinderdagverblijven en locaties voor kinderopvang².

1 Vve betekent 'voor- en voerschoolse educatie'. Het doel van vve is om kinderen met (een risico op) een onderwijsachterstand een betere start te geven. Kinderen kunnen die vorm van educatie volgen op een locatie voor peuteropvang of op de kinderopvang. De gemeente bepaalt of een kind hiervoor in aanmerking komt. Dit gaat meestal via het consultatiebureau, dat het kind dan een zogenaamde vve-indicatie geeft.

In iedere gemeente gelden andere voorwaarden voor die vve-indicatie. (Rijksoverheid, g.d.-a).

2 In sectie 2 wordt nader ingegaan op de verschillen tussen deze vormen van kinderopvang.

Op basis van het recentste rapport van de Europese Committee of Experts, waarin getoetst wordt hoe goed Nederland zich aan het Handvest houdt en hoe het ervoor staat met het Fries, werd aan Nederland door het Committee of Ministers nadrukkelijk aanbevolen om het Friestalige onderwijs op alle niveaus van educatie te bevorderen (Committee of Ministers, 2020). Als reactie hierop verwijst het Rijk naar de BFTK en Taalplan Frysk 2030, en zegt het Rijk het volgende over de voorschoolse fase en de rol van de Provincie:

“The role of Frisian will also be strengthened in the education sectors where it is not a mandatory subject (early childhood education, secondary vocational education, higher education and special education). This requires decisive guidance by the provincial authorities.” (Committee of Experts, 2019 p. 32)

Provincie en Rijk onderstrepen in de huidige BFTK inderdaad het belang van de doorgaande leerlijn (BFTK 2019-2023, p. 15) en de Provincie Fryslân heeft samen met verschillende partners uit het veld specifieke ambities ten aanzien van Fries in het onderwijs verder uitgewerkt in het Taalplan Frysk 2030 (Provincie Fryslân, g.d.-a). Met Taalplan Frysk 2030 heeft de Provincie het doel om alle kinderen in Fryslân de mogelijkheid te geven om het Fries te leren. De Provincie streeft ernaar dat het vak Fries uiterlijk in 2030 op “alle basisscholen en scholen voor het voortgezet onderwijs op voldoende niveau wordt aangeboden”. Bij de andere onderwijsniveaus (voorschoolse educatie, mbo, hbo, universiteit en speciaal onderwijs) wordt ingezet op het “versterken van de doorgaande leerlijn” (Provincie Fryslân, g.d.-b).

Wat de voorschoolse fase betreft, heeft de Provincie de uitvoering van zijn ambities grotendeels belegd bij het Sintrum Frysktalige Berne-opfang (hierna: SFBO), dat door de Provincie wordt bekostigd. Dit is een organisatie die locaties in het voorschools onderwijs steunt bij het ontwikkelen van taalbeleid en de uitvoering hiervan in de praktijk.

Vanuit de zorgplicht voor het Fries heeft het Rijk op zijn beurt in de Wet Kinderopvang (2005; WkO. Hierna: Wet Kinderopvang) ruimte gegeven aan kinderdagverblijven en locaties voor peuteropvang om het Fries te gebruiken naast het Nederlands: *“Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal in levend gebruik is, kan de Friese taal of de streektaal mede als voertaal worden gebruikt”* (Wet Kinderopvang,

artikel 1.55, lid 1). Zo'n zelfde ruimte wordt dus ook gecreëerd voor andere levende streektaalen in Nederland. Maar ook in een groter kader blijkt dat het Rijk zich meer en meer bewust wordt van het belang van twee- en meertaligheid in de voorschoolse fase. Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft recent nog een groot onderzoek laten uitvoeren door de Universiteit van Amsterdam naar de voordelen en gevolgen van meertalige (in dit geval Engels-Nederlandse) kinderopvang. De onderzoekers concluderen dat de weg vrij zou moeten worden gemaakt om meertalige dagopvang op grotere schaal mogelijk te maken (Mind-team, 2021).

Doelstelling en leeswijzer

Alle neuzen staan dezelfde kant op, zo lijkt het. Maar als de voordelen van meertaligheid in de voorschoolse fase en van het belang van die fase voor het succesvol doorgeven van het Fries algemeen bekend zijn, hoe kan het dan dat nog maar iets meer dan de helft van de locaties voor kinderopvang of peuteropvang tweetalig is? Met als gevolg dat ouders en hun kinderen nog niet overal in Fryslân goede toegang hebben tot Friestalige kinderopvang.

DINGtiid heeft zich de afgelopen maanden gebogen over die vraag, met als doel om Rijk en Provincie Fryslân daarover te kunnen adviseren. Dat hebben we gedaan door met alle belanghebbenden te praten en te horen waar zij mogelijkheden zien. Wij hebben ons specifiek gericht op de twee vormen van georganiseerde/geïstitutionaliseerde kinderopvang die er in Nederland zijn voor kinderen in de leeftijdscategorie 0-4 jaar: kinderdagverblijven en locaties voor peuteropvang. We laten ouderparticipatiecrèches of gastouders hier dus buiten beschouwing.

De focus lag op de volgende vragen:

- Wie zijn verantwoordelijk voor het realiseren van de ambities op het gebied van de Friese taal in de voorschoolse fase?
- Hoe kunnen overheden meer grip krijgen op die commerciële sector?
- Worden voorschoolse locaties genoeg gefaciliteerd bij het aanbieden van het Fries?
- Zou het wettelijk verplicht moeten worden om Fries aan te bieden op het kinderdagverblijf of locaties voor peuteropvang?
- Hoe ziet het veld het Fries in de voorschoolse fase? Wat zou er anders kunnen om het Fries een betere plek te geven binnen het voorschools onderwijs?

Dit rapport is als volgt opgebouwd: in sectie 2 wordt relevante achtergrondinformatie gegeven en de context geschetst. Hierbij wordt aandacht besteed aan de betreffende (en soms ingewikkelde) wet- en regelgeving in de voorschoolse fase. Ook worden hier de ambities van Rijk en Provincie Fryslân betreffende Fries in de kinderopvang aangehaald. In sectie 3 wordt stilgestaan bij de praktijk: hoe wordt momenteel door verschillende partijen in het veld uitvoering gegeven aan die ambities en waar liggen volgens hen de problemen, mogelijkheden en kansen? Sectie 4 bevat de conclusies en geeft concrete aanbevelingen aan zowel Rijk, Provincie als gemeenten.

In bijlage 1 staan onze gesprekpartners opgenomen. In het rapport zelf wordt niet direct verwezen naar de gesprekken die wij hebben gevoerd, maar wordt een gedeelde visie gepresenteerd. Die visie hebben wij opgetekend op basis van alle gesprekken en is in concept aan de partijen in het veld voorgelegd en met hen besproken in een DINGpetear op 3 oktober 2022.

2 Definities en wettelijk/beleidsmatig kader

Kinderopvang in Nederland

Het landelijk beleid voor kinderopvang heeft twee doelen: (1) de arbeidsparticipatie van ouders bevorderen en (2) de ontwikkeling van kinderen stimuleren. In de Wet Kinderopvang zijn er voor kinderen van 0 tot 4 jaar twee wettelijke vormen van kinderopvang: **het kinderdagverblijf** en **de gastouderopvang**. De gastouderopvang laten wij in dit advies buiten beschouwing.

Werkende ouders krijgen, afhankelijk van hun inkomsten, kinderopvangtoeslag voor het gebruik van kinderdagverblijf van het Rijk via de Belastingdienst. Gemeenten hebben de taak om te stimuleren dat peuters, van wie de ouders niet in aanmerking komen voor de kinderopvangtoeslag, ook kunnen meedoen aan kinderopvang en educatieprogramma's. Meestal zorgen gemeenten voor een subsidie voor twee dagdelen (acht uren per week, 40 weken per jaar). Ouders betalen in die gevallen een ouderbijdrage, net als de eigen bijdrage van ouders die kinderopvangtoeslag krijgen.

Groepen met kinderen van 2 tot 4 jaar worden vaak **peuteropvang** genoemd. Met de Wet harmonisatie kinderopvang en peuterspeelzaalwerk (2018) werden de eerdere peuterspeelzalen gelijkgesteld aan peuteropvang en moesten die voldoen aan dezelfde kwaliteitseisen als een kinderdagverblijf. Sinds 2018 staan alleen kinderdagverblijven – verplicht – geregistreerd in het Landelijk Register Kinderopvang (LRK).

Op zowel kinderdagverblijven als locaties voor peuteropvang kan vve worden verzorgd. Vve is voorschoolse educatie voor kinderen van 2,5 tot 4 jaar oud.

Het consultatiebureau geeft kinderen met (risico op) een onderwijsachterstand een zogenaamde vve-indicatie. In elke gemeente gelden andere voorwaarden voor de vve-indicatie (Rijksoverheid, g.d -a). De Friese gemeenten hebben met de GGD Fryslân ongeveer allemaal dezelfde definitie van de vve-doelgroep. De voorschoolse educatie is voor kinderen met een vve-indicatie een verplicht programma voor

deelname van 16 uur per week. Ouders betalen een ouderbijdrage voor 8 uur per week, via de kinderopvangtoeslag of via de werkwijze voor de peuteropvang. Gemeenten betalen de extra 8 uur per week.

Toezicht

Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de handhaving van de kwaliteitseisen in de kinderopvang (Rijksoverheid, g.d -b). De onderwijsinspectie ziet erop toe dat gemeenten handhaven op de kwaliteit (Inspectie van het Onderwijs, 2022). De gemeente heeft de inspectie van kinderopvang belegd bij de GGD. De GGD kijkt bij de inspectie naar vier specifieke thema 's: (1) de ontwikkeling van het kind, (2) de veiligheid van de kinderopvang, (3) vaste gezichten en groepen op de kinderopvang en (4) de opleiding en ondersteuning van medewerkers op de kinderopvang (Rijksoverheid, g.d -b). Iets als taalbeleid is geen verplicht onderdeel van het pedagogisch beleid en valt dus ook niet binnen een van de thema's waar toezicht op wordt gehouden. De GGD toetst wel op voertaal overeenkomstig artikel 1.55 van de Wet Kinderopvang.

Wettelijk en beleidsmatig kader: Fries in de kinderopvang

Europees Handvest

Met de ratificatie van het Handvest heeft Nederland zich verplicht tot de bescherming en bevordering van het Fries. Onder andere op het gebied van onderwijs (Council of Europe, 2022), en hiermee ook specifiek het voorschools onderwijs (artikel 8.1.a.ii) (Council of Europe, 1992):

Artikel 8.1.a.ii: ... to make available a substantial part of pre-school education in the relevant regional or minority languages.

Kaderverdrag voor de bescherming van nationale minderheden

Het Kaderverdrag is een verdrag voor het beschermen van personen die tot een nationale minderheid behoren. Het Kaderverdrag beschrijft rechten die nationale minderheden hebben en de verplichtingen die een staat tegenover die nationale minderheden heeft.

Op het gebied van onderwijs heeft de staat, in dit geval Nederland, de verplichting om onderwijs in de minderheidstaal te verzorgen, op zowel private als publieke scholen (Council of Europe, 2022). In artikel 14 van het Kaderverdrag wordt ingegaan op het recht om als nationale minderheid de minderheidstaal te leren:

Article 14

1. *The Parties undertake to recognise that every person belonging to a national minority has the right to learn his or her minority language.*
2. *In areas inhabited by persons belonging to national minorities traditionally or in substantial numbers, if there is sufficient demand, the Parties shall endeavour to ensure, as far as possible and within the framework of their education systems, that persons belonging to those minorities have adequate opportunities for being taught the minority language or for receiving instruction in this language.*
3. *Paragraph 2 of this Article shall be implemented without prejudice to the learning of the official language or the teaching in this language.*

Wet gebruik Friese taal

In de Wet gebruik Friese taal van 2014 is wettelijk vastgelegd dat Fries en Nederlands de officiële talen zijn in de provincie Fryslân (Overheid, 2014).

Fries in de Wet Kinderopvang

In de Wet Kinderopvang, artikel 1.55, wordt het gebruik van het Fries in de kinderopvang toegestaan: "Bij kinderopvang in een kindercentrum of in een voorziening voor gastouderopvang wordt de Nederlandse taal als voertaal gebruikt. Daar waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal in levend gebruik is, kan de Friese taal of de streektaal mede als voertaal worden gebruikt" (Overheid, 2022,- a). Het Fries mag dus naast het Nederlands worden gebruikt, maar er ligt geen wettelijke verplichting voor het gebruik van het Fries. Dat verschilt sterk met de situatie in het primair en voortgezet onderwijs, waar deze verplichting voor scholen in het Friese taalgebied wel in de wet is opgenomen (Provincie Fryslân, g.d.).

Gedeelde ambities: BFTK

Met als basis het Handvest, het Kaderverdrag en landelijke wetgeving, worden in de BFTK de afspraken tussen Rijk en Provincie vastgelegd ten aanzien van het bevorderen van de Friese taal en cultuur (Rijksoverheid, 2018). In die BFTK wordt ook ingegaan op de bevordering van het Fries in het voorschools onderwijs.

Zo hebben Rijk en Provincie – zoals eerder al aangehaald – met elkaar afgesproken dat, “van peuter tot promovendus, de goede randvoorwaarden voor het gebalanceerd aanbieden van de Friese taal zijn gecreëerd ” (BFTK 2019-2023, p. 13) en dat de verschillende onderwijsniveaus goed op elkaar aansluiten (BFTK 2019-2023, p. 15). Ook willen Rijk en Provincie “voldoende opleidingsmogelijkheden (incl. nascholing) voor begeleiders in voorschoolse voorzieningen” (BFTK 2019-2023, p. 15) verzorgen, zoals “adequate voorlichting aan ouders, kinderopvangorganisaties en de betreffende zorg- en onderwijsinstellingen over het belang van en het omgaan met het Fries in een meertalige opvoeding” (BFTK 2019-2023, p. 17-18).

Over het materiaal voor het voorschools onderwijs wordt geschreven dat er genoeg materiaal voor de doelgroep van 0 - 4 jaar beschikbaar is, en gemaakt zal worden. Ook zal dat materiaal structureel gebruikt worden (BFTK 2019-2023, p. 18).

Tenslotte zet de Provincie in “op de verdere groei en beschikbaarheid van Friese, twee- of meertalige voorzieningen voor kinderopvang, peuteropvang en gastouderopvang voor alle ouders in Fryslân. Hierbij is kwaliteitsborging en de begeleiding ruimschoots zo belangrijk als de kwantitatieve groei” (BFTK 2019-2023, p. 19). De specifieke ambities vanuit de Provincie en de hierbij behaalde partners ten aanzien van Fries in het onderwijs zijn verder uitgewerkt in het Taalplan Frysk 2030 (Provincie Fryslân, 2021).

Landelijke ontwikkelingen

Meertaligheid in de voorschoolse fase

Als vertaling van de ondertekende verplichting in het Handvest heeft het Rijk Fries in de kinderopvang mogelijk gemaakt door de Wet Kinderopvang hierop aan te passen. De uitzondering op het algemene voorschrift in de eerste zin van het wetsartikel 1.55 (“... de Nederlandse taal als voertaal...”) geldt alleen voor regionale en streektaalen, dus niet voor migrantentalen. Datzelfde wetsartikel biedt in de derde zin wel deze ruimte: “... meertalige buitenschoolse opvang kan worden verzorgd.” Meertaligheid in algemene zin is natuurlijk breder: veel kinderen in Nederland zijn tweetalig, omdat ze een andere taal als thuistaal hebben.

Ook die meertaligheid in algemene zin heeft tegenwoordig de aandacht van het Rijk, zo blijkt uit een onderzoek dat het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid recent heeft laten uitvoeren door de Universiteit van Amsterdam naar meertaligheid in de kinderopvang. In binnen- en buitenland is steeds meer aandacht voor meertaligheid in het onderwijs en de positieve effecten die dat heeft op zowel de taalontwikkeling als de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen. Er worden steeds vaker meertalige leerlijnen aangeboden in het hoger, voortgezet en basisonderwijs en dat heeft ook geleid tot meer vraag naar meertalige kinderopvangmogelijkheden. Dit was recent reden voor het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid om het onderzoek naar meertaligheid in de kinderopvang te laten uitvoeren. Het ging hierbij om een proef waarin werd gekeken naar het aanbieden van tweetalige opvang waarin Nederlands en Engels als voertaal werden gebruikt.

De resultaten van het onderzoek laten zien dat hoe meer aanbod er in de vreemde taal was, des te beter het begrip en gebruik van die taal werd. Het aanbieden van maximaal 50% van het aanbod in het Engels leek geen negatieve invloed te hebben op de Nederlandse taalontwikkeling van de kinderen. Daarom constateert het MIND-team dat, gezien de meertalige wereld waarin wij ons bevinden, "de weg vrij zou moeten worden gemaakt om meertalige dagopvang op grotere schaal mogelijk te maken". Daarnaast zet het team ook in op het gebruik van de verschillende thuistalen die een groep rijk is. Locaties kunnen zo laten zien dat alle talen een plekje kunnen hebben op de opvang, en dat zoiets een positieve invloed op het zelfvertrouwen en welzijn van de kinderen heeft (Project MIND-team, 2021).

Zulke meertaligheid speelt natuurlijk ook in Fryslân. Het is een extra uitdaging waar voorschoolse locaties voor staan, naast het geven van een plekje aan het Fries naast het Nederlands.

De meertalige wereld waarin we ons bevinden vergroot bovendien het belang van taalbeleid, waarin kinderopvanglocaties hun visie op (meertalige) taalontwikkeling kunnen opschrijven en toelichten. Momenteel is dat nog geen verplicht onderdeel van het pedagogisch beleid en dus wordt er ook geen toezicht op gehouden door de GGD.

3 Praktijk: tweetalige kinderopvang in Fryslân

SFBO

Sintrum Frysktalige Berne-opfang is de door de Provincie bekostigde organisatie die van onderop probeert kinderopvangorganisaties de meerwaarde van tweetalig onderwijs te laten zien en hen steunt bij het aanbieden hiervan. Verder zorgt SFBO voor de certificering van de locaties en verzorgt het, met de Afûk, passend materiaal dat aansluit bij de vraag van het veld.

Er zijn verschillende modellen om in de praktijk met het tweetalige beleid te werken. SFBO kijkt hierbij altijd naar de mogelijkheden die er zijn per locatie. De randvoorwaarden zijn altijd dat het Fries een groot aandeel in het geheel moet hebben (minimaal 50%). Daarnaast worden duidelijke taalafspraken gemaakt, zodat de talen niet gemengd worden aangeboden, maar duidelijk zijn afgebakend. De taalafspraken worden op maat gemaakt met de begeleiding van SFBO (SFBO, e-mail, 18 oktober 2022).

Een onafhankelijke visitatiecommissie van SFBO beoordeelt de locaties op de uitvoering van het beleid. Als de locatie voldoet aan de gestelde eisen, kan die in aanmerking komen voor een certificaat en een subsidie van € 2.250 van de Provincie Fryslân (SFBO, 2022). Deze onafhankelijke visitatiecommissie kijkt specifiek naar het aanbod van tweetalig onderwijs op een locatie. De landelijke inspectie kijkt daar niet naar.

De samenwerking tussen SFBO en tweetalige locaties werkt goed. Locaties zijn erg te spreken over de begeleiding vanuit SFBO, het materiaal is goed beschikbaar en bevalt ook goed. Dat de locaties het aanbieden van tweetalig onderwijs er extra bij doen, naast alle andere verplichtingen, laat wel zien dat er grote betrokkenheid is bij het Fries, maar ook dat er veel energie van die locaties en SFBO uitgaat.

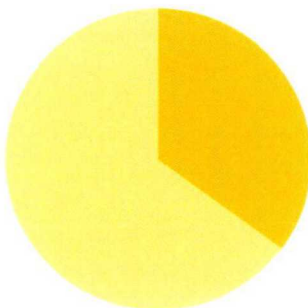
De Provincie heeft bovendien de subsidieregeling 'Frysk foar no en letter' in het leven geroepen. Die regeling biedt scholen in de provincie Fryslân financiële mogelijkheden om de Friese taal en cultuur te versterken en is bestemd voor (na)scholing, les- en leesmateriaal, cultuureducatie en de extra inzet van medewerkers, leerkrachten en docenten (Provincie Fryslân, 2022,- b).

Aantal tweetalige locaties

Momenteel zijn er in totaal zo'n 375 tot 400 kinderopvanglocaties en locaties voor peuteropvang in Fryslân (SFBO, e-mail, 30 mei 2022), waarvan 260 locaties tweetalig zijn; dat is ongeveer 60% (SFBO, e-mail, 3 juni 2022).³

Kinderopvanglocaties in Fryslân

- Nederlandstalige opvang
- Tweetalige opvang

Figuur 3: Verdeling Nederlandstalige opvang en tweetalige opvang in Fryslân

De afgelopen jaren is door opvangorganisaties in samenwerking met SFBO gewerkt aan de toename van het aantal tweetalige opvanglocaties in de grotere, meer Nederlandstalige plaatsen in Fryslân. Toch blijft het aanbod volgens SFBO nog steeds achter bij de vraag en zijn tweetalige locaties in grotere steden niet altijd goed bereikbaar voor ouders (Rijksoverheid, 2021). De provincie Fryslân heeft bovendien te maken met krimp, waardoor fusies plaatsvinden of locaties worden opgeheven. Dat heeft ook invloed op het aanbod van tweetalige locaties. Locaties die eerder tweetalig waren, zijn dat soms niet meer wanneer zij overgenomen worden door een nieuwe partij. Vooral als zo'n partij niet uit Fryslân komt en niet bekend is of minder affiniteit heeft met de tweetalige Friese situatie.

In de BFTK heeft de Provincie Fryslân geen concrete doelen opgenomen betreffende de toename en beschikbaarheid van twee- of meertalige kinderopvanglocaties. Naar eigen zeggen is dat bewust en is de Provincie daar voorzichtig mee omdat de cijfers erg kunnen wisselen: een fusie kan betekenen dat er plotseling een heel aantal tweetalige locaties verdwijnt (Mercator Europees Kenniscentrum voor Meertaligheid en Taalleren, 2021).

³ Een deel van de locaties in Fryslân bevindt zich echter in niet-Friestalige gebieden, zoals de Waddeneilanden of de Stellingwerven.

Samenwerking: Taalplan Frysk 2030 en de doorgaande leerlijn

In Taalplan Frysk 2030 is een van de drie doelstellingen om de aansluiting van het voorschools onderwijs op het primair onderwijs te verbeteren; hoe dat precies vorm zal krijgen, is op het moment van schrijven nog niet concreet gemaakt (Provincie Fryslân, 2021). Uit de gesprekken met het veld kan wel worden opgemaakt dat die aansluiting op dit moment nog niet optimaal is, door verschil in het wel of niet gebruiken van het Fries en door verschillen tussen de methoden. Waar op de opvang vaak de methode één-begeleider-één-taal wordt gehanteerd, krijgen kinderen op de basisschool bijvoorbeeld vaak te maken met dagdelen waarop een specifieke taal wordt gebruikt. De eerste stappen om de aansluiting tussen voorschools en primair onderwijs te verbeteren en daarmee de leerlijn te versterken, zijn al wel gezet door de partijen die betrokken zijn bij Taalplan Frysk 2030 (Afûk, Cedin en SFBO). Bijvoorbeeld door middel van een pilot met een overgangsboekje dat wordt aangeboden aan nieuwe leerlingen op de basisschool, waarin de taalsituatie van kinderen kan worden beschreven.

Door het organiseren van expertmeetings gericht op de voorschoolse sector en de onderbouw wordt verder geprobeerd om de samenwerking tussen verschillende Taalplan Frysk 2030-partners te bevorderen. Het doel van de expertmeetings is om een bepaald thema of vraagstuk verder uit te diepen door discussie of om interventies en producten verder te ontwikkelen.

Al met al werkt het veld, aangejaagd door Taalplan Frysk 2030, meer en meer samen en wordt veel kennis uitgewisseld. Er is duidelijk een begin gemaakt met het verbeteren van de aansluiting. Tegelijk staan de partners natuurlijk nog maar aan het begin van de uiteindelijke doelen en zal de komende jaren moeten blijken of het allemaal werkt en resultaat oplevert.

Principieel is het belangrijk om op te merken dat de doorgaande leerlijn natuurlijk helemaal niet versterkt *kan* worden in plaatsen waar die lijn nog helemaal niet bestaat, omdat de basisschool wel wat aan Fries doet maar locaties voor peuteropvang of de kinderopvang niet.

Personeel

De mate van het aanbod Fries lijkt vaak nog afhankelijk te zijn van specifieke personen. Die afhankelijkheid maakt het veld kwetsbaar.

Landelijk hebben kinderopvangorganisaties bovendien te maken met personeelstekorten en daardoor hebben de organisaties in Fryslân vaak niet de mogelijkheid om personeel te selecteren op taalbeheersing van het Fries.

Opleiding personeel

Omdat meertalige ontwikkeling en de Friese taal geen onderdeel zijn van het landelijk kwalificatiedossier van de mbo-opleiding Pedagogisch medewerker, heeft het geen vaste plaats binnen de opleiding, terwijl er wel vraag is naar personeel met kennis van zulke zaken.

Het vak Fries wordt momenteel aangeboden als keuzedeel. Op het Friesland College worden de keuzedelen breed aangeboden, terwijl bij Friese Poort alle opleidingen zelf bepalen welke keuzedelen worden aangeboden. Het keuzedeel Fries wordt pas sinds 2021 aangeboden op de Friese Poort in Leeuwarden en wordt helemaal niet aangeboden op hun locatie in Drachten. De Friese Poort en het Friesland College gaan in 2023 fuseren. Het is nog niet duidelijk welke gevolgen dit zal hebben voor het aanbod Fries.

Vanuit Taalplan Frysk 2030 wordt geprobeerd om Fries en meertaligheid een vaste plek binnen de opleiding voor pedagogisch medewerker te geven om aankomende pedagogisch medewerkers beter voor te bereiden op het meertalige werkveld waar ze mee te maken hebben in Fryslân. Waar voorheen workshops op aanvraag werden aangeboden door SFBO, werd vanaf eind 2020 geëxperimenteerd met een pilot op het Friesland College. Bij die pilot werden zes verschillende lessen over meertalige ontwikkeling aangeboden door verschillende Taalplan Frysk 2030-partners, zoals Cedin, Afûk en Tryater. Deze pilot was bedoeld voor studenten die bezig waren met een leervraag over meertalige ontwikkeling; om die reden trok de pilot slechts een beperkt aantal studenten. Om meer studenten met dit thema in aanraking te laten komen, wordt nu gewerkt aan een verplichte dag over de meertalige ontwikkeling van het jonge kind. Die dag wordt verzorgd door verschillende Taalplan Frysk 2030-partners en is bestemd voor alle tweedejaarsstudenten (G)PW (Gespecialiseerd Pedagogisch Medewerker) en OA (Onderwijsassistent). Het doel is dat het niet bij één dag blijft, maar dat Fries en meertaligheid uiteindelijk een structureel plekje krijgen in het reguliere programma. ROC Friese Poort maakt wel gebruik van de gastlessen die worden aangeboden door SFBO.

Wettelijke verplichting

Het blijkt duidelijk dat het veld intrinsiek sterk gemotiveerd en betrokken is en dat instanties eromheen druk bezig zijn met de doorontwikkeling en bevordering van tweetalig onderwijs. Toch is het veld kwetsbaar. Dat komt door het ontbreken van een wettelijke verankering van het Fries in de voorschoolse fase en de afhankelijkheid van de betrokkenheid van individuele locaties en medewerkers. Tegelijk ligt hier, volgens alle betrokkenen die we hebben gesproken, precies de kracht. Hun verwachting is dat een wettelijke verankering in de praktijk niets zal opleveren, maar juist zal leiden tot weerstand bij verschillende voorschoolse locaties, die op dit moment met meer uitdagingen te maken hebben dan alleen het al dan niet tweetalig geworden.

Rol van gemeenten

De gemeenten spelen een belangrijke rol in dit verhaal omdat zij de overheidslaag vormen die rechtstreeks contact heeft met individuele locaties. Zij zijn verantwoordelijk voor het toezicht, dat wordt uitbesteed aan de GGD, en zij geven kaders mee aan de sector door middel van hun verordening kinderopvang/vve.

Gemeenten kunnen die contacten met locaties gebruiken om het veld in beweging te brengen, en locaties aan te moedigen om in gesprek te gaan met SFBO. Dit wordt ook aangegeven in de 'Zevende rapportage van Nederland' (Rijksoverheid, 2021), waarin het Rijk ingaat op de belangrijkste ontwikkelingen in de periode 2019-2021 inzake de bescherming en bevordering van de talen die zijn erkend onder het Handvest in Nederland:

“Gemeenten kunnen hier een mogelijke rol in spelen door in de afspraken die zij maken met aanbieders van kinderopvang aandacht te vragen voor de beschikbaarheid en goede spreiding van tweetalige opvang” (Rijksoverheid, 2021, p. 10).

De bevroegde gemeenten lijken wel bereid te zijn om het Fries in de voorschoolse fase te stimuleren. Toch blijkt er veel verscheidenheid te zijn in de mate waarmee ze daarmee bezig zijn. Uit de gesprekken is wel duidelijk geworden, dat gemeenten vaak meer kunnen doen dan ze nu doen, maar zich daar niet altijd bewust van zijn. De Provincie Fryslân heeft in mei 2021 een brief naar alle gemeenten gestuurd om hen te wijzen op de mogelijkheid om het Fries op te nemen in de verordening

kinderopvang/vve; het gebruik van Fries in de kinderopvang kan een voorwaarde zijn voor het geven van extra subsidie voor vve. Dit is op het moment van schrijven echter door nog maar twee (gemeente Achtkarspelen en gemeente Waadhoeke) van de in totaal achttien Friese gemeenten geïmplementeerd.

Dit kleine aantal wordt mogelijk verklaard door versplintering van, of een bepaald tekort aan, specifieke kennis ten aanzien van deze sector bij de gemeenten. Binnen de gemeente zijn de ambtenaren die zich bezighouden met taalbeleid vaak niet dezelfde als de ambtenaren die zich bezighouden met de voorschoolse sector. Die twee domeinen vallen soms ook onder verschillende wethouders, wat niet helpt voor de verbinding.

De Provincie vaart vooral op de kennis en expertise van SFBO. In de praktijk heeft daarom vooral SFBO contact met de locaties. De kracht van SFBO is juist dat zij van onderop werken. Het zou hun succesvolle aanpak ondergraven als zij sturend zouden moeten optreden. Juist dat is een taak die beter past bij de gemeenten, die op hun beurt daar weer sterker op kunnen worden gewezen door de Provincie Fryslân.

Behoeftte aan sturing

De kennis van wettelijke en technische aspecten van de voorschoolse sector binnen de diverse overheidslagen is niet optimaal. Dat maakt het lastig om sturing te geven aan die specifieke zaken. Het feit dat concrete, meetbare doelstellingen ontbreken in de BFTK maakt dat sturing hierop nog moeilijker is. En dat terwijl uit recent onderzoek (Kingma, 2022) blijkt dat concrete, meetbare doelstellingen noodzakelijk en effectief zijn in het beleid van andere minderheidstalegio's in Europa.

Ook uit de gesprekken met het veld blijkt dat er behoefte is aan sturing vanuit gemeenten, Provincie en Rijk, zodat duidelijk is waar de partijen met elkaar op toe werken.

WAADHOEKE

Voorbeeld van een stimulerende gemeente

De gemeente Waadhoeke is een mooi voorbeeld van een stimulerende gemeente wat betreft Fries en meertaligheid in de voorschoolse fase. Het taalbeleid van de gemeente Waadhoeke wordt gebaseerd op het motto: uitnodigend, zichtbaar en vertrouwd. 'Attitude' heeft de gemeenten nog aan dat motto vastgeplakt. Het moet namelijk vanzelfsprekend zijn om het Nederlands, Fries, Bildts en/of Franekers op school te praten.

Om zaken te borgen op dat gebied, heeft de gemeente een artikel opgenomen in de Subsidieregeling Peuteropvang en Voor- en vroegschoolse educatie gemeente Waadhoeke 2022 (zie artikel 10). Hierin wordt aangegeven dat de subsidieontvanger – in dit geval de kinderopvangorganisatie – moet voldoen aan het lokale taalbeleid om in aanmerking te komen voor subsidie. Dit houdt in dat ze meewerken aan "het aanbieden en ontwikkelen van activiteiten voor taalontwikkeling en ouderbetrokkenheid" en helpen bij het streven om 80% van de kinderopvang in de gemeente tweetalig aan te bieden (Overheid, 2022,-b). Op dit moment zijn sommige locaties nog bezig met het certificeringstraject tweetaligheid. 30 van de 38 locaties zijn al gecertificeerd tweetalig.

Toch richt de gemeente Waadhoeke zich niet alleen op de Fries-Nederlandse taalontwikkeling, maar heeft ze ook oog voor de andere talen die worden gesproken in de gemeente. Meertaligheid heeft daarom ook een plek in de regeling. Zo wordt er ook gedacht aan kinderen van Poolse arbeidsmigranten in de gemeente. Het voorlezen in de eigen taal is namelijk een van de zaken waar Waadhoeke op wil inzetten.

Om de verschillende partijen in het veld te ontmoeten, informatie uit te wisselen, samen te werken en om te adviseren, heeft de gemeente het 'Taalplatform Waadhoeke' opgezet. Het platform, dat wordt geleid door de meertaligheidscoördinator van de gemeente, bestaat uit vertegenwoordigers van taalorganisaties, bibliotheken, het onderwijs, de GGD, het cultuurveld, de jongerenraad, Afûk, de gemeente en de Provincie Fryslân. Drie of vier keer per jaar komen de verschillende partijen bij elkaar om met elkaar na te denken over taalzaken.

Gemeente Waadhoeke zet bovendien in op vroege voorlichting van ouders, door hen al voor de geboorte van het kind over de voordelen van meertaligheid te informeren op informatieavonden van het consultatiebureau. Om dat goed te kunnen doen, heeft de gemeente de medewerkers van het consultatiebureau een training over meertaligheid en taalbewustzijn van de Afûk aangeboden.

De GGD komt op de consultatiebureaus al vroeg met het jonge kind in contact en kan daar zo ouders ook weer informeren over meertaligheid en de taalkeuze die ze kunnen maken. Op de consultatiebureaus zijn boekstart-coaches van de bibliotheek aanwezig en ook mensen die de vve-indicaties verzorgen. Samen kunnen zij de ouders goede informatie geven.

4 Conclusie en aanbevelingen

Het afgelopen jaar is DINGtiid met verschillende partijen in gesprek geweest over het Fries in het voorschools onderwijs. Het lijkt op het oog een meertalig succesverhaal in Nederland: meer dan de helft van alle kinderopvanglocaties in Fryslân is tweetalig. Er is beleid, er is ambitie, er is materiaal, er zijn opleidingen, er is ondersteuning en veel motivatie in het veld...

Maar hoe kan het dan dat nog lang niet alle locaties de Friese taal een vaste plek hebben gegeven en dat er dus nog altijd veel ouders zijn die geen toegang tot Friestalige opvang voor hun kinderen hebben? Hier zijn meerdere redenen voor. Fusies en de overnamen van locaties brengen bijvoorbeeld het risico mee van het verdwijnen van tweetalige locaties. En ondanks de inspanningen van Taalplan Frysk 2030, hebben Friese en meertalige ontwikkeling nog steeds geen vaste plek binnen de opleiding Pedagogisch medewerker – terwijl de vraag in het veld naar mensen met kennis van juist zulke zaken er zeker wel is. Ook de personeelstekorten in de sector, gecombineerd met de afhankelijkheid van de specifieke individuen die zich inzetten voor het Fries, maken het veld kwetsbaar.

Het gaat allemaal in tegen de wettelijk geldende gelijkwaardigheid van Fries en Nederlands in de provincie Fryslân, die immers wil dat ongehinderde toegang tot (deels) Friestalige opvang en vve vanzelfsprekend is.

Veld: Niet verplicht, maar ook niet vrijblijvend

De belangrijkste vraag is dus hoe het Fries in de voorschoolse fase beter kan worden geborgd. Behoeft een aparte wettelijke verplichting is er niet vanuit het veld. De van-onderop-aanpak zoals die al jaren door met name SFBO wordt gehanteerd, werkt heel goed; alle partijen waarmee is gesproken in het kader van dit advies, van locaties tot gemeenten en Provincie, zijn daar erg blij mee. En met de Wet gebruik Friese taal, het Europees Handvest en het Kaderverdrag liggen er eigenlijk al veel bruikbare beleidsmatige kaders op grond waarvan er ambitieus beleid kan worden gemaakt. Maar waar het aan ontbreekt is nu juist dat ambitieuze beleid. Door Rijk en Provincie worden geen concrete doelstellingen genoemd in de BFTK. Er is dan ook geen sturing vanuit het Rijk, de Provincie en de gemeenten, waarschijnlijk omdat niemand van die overheidspartijen zich echt eindverantwoordelijk voelt. Behalve

door SFBO, die het intern bijhoudt, wordt ook niet door overheden gecontroleerd hoeveel locaties tweetalig zijn en hoeveel kinderen er gebruik maken van tweetalige kinderopvang. In de praktijk komt veel op de bureaus van SFBO terecht, terwijl de verschillende overheden met elkaar heel goed zouden kunnen werken aan het stimuleren van de locaties. Dat zal helpen om het uiteindelijk voor elk kind in Fryslân vanzelfsprekend te maken dat Fries een plek heeft in de opvang.

Aanbevelingen

In het licht van bovenstaande doet DINGtiid de volgende aanbevelingen om de positie van het Fries in de voorschoolse fase te verbeteren:

Sturing

- **Provincie Fryslân/Rijk: Neem concrete, meetbare doelstellingen op in de nieuwe BFTK en stuur hierop.** Provincie en Rijk hebben in de BFTK 2019-2023 hun ambities voor de voorschoolse fase niet geconcretiseerd, waardoor er eigenlijk niet op gestuurd kan worden. Provincie en Rijk wordt nadrukkelijk aangeraden om in de nieuwe BFTK duidelijke doelstellingen te formuleren in de vorm van aantallen locaties, zodat er gestuurd kan worden en de voortgang goed gemonitord kan worden.
- **Gemeenten/Provincie: Kom tot gemeentelijke doelstellingen in een *Fries Voorschools Profiel* per gemeente en geef gemeenten een actievere rol en meer verantwoordelijkheid om daarop te sturen en het Fries op voorschoolse locaties te stimuleren.** Momenteel zijn sommige opvangorganisaties onvoldoende bereid om zelf de verantwoordelijkheid te nemen om tweetalig onderwijs aan te bieden: er ligt immers niet een wettelijke verplichting op. Inzetten op een extra wettelijke verplichting is volgens het veld echter niet de oplossing.

Om te sturen op de doelstellingen en het veld daarheen te leiden, moet de Provincie meer taken beleggen bij en meer prestaties vragen van gemeenten. De provinciebrede doelstellingen uit de BFTK kunnen als vliegwiel werken door die te vertalen naar gemeentelijk niveau. Maak voor elke Taalwetgemeente een eigen *Fries Voorschools Profiel*, met prestatieafspraken over spreiding en aantallen tweetalige locaties. Gemeenten kunnen dan door de Provincie verantwoordelijk worden gehouden voor het aantal tweetalige locaties op hun grondgebied.

Als de Provincie meer van gemeenten vraagt, durven gemeenten meer van de opvangorganisaties te vragen. Gemeenten hebben bij uitstek de positie om opvangorganisaties te vragen om zich aan te sluiten bij SFBO en tweetalig te worden. Dat kan bijvoorbeeld door die wens op te nemen in het beleid. De borging wordt versterkt als zaken over tweetaligheid op kinderopvanglocaties neergelegd worden in een gemeentelijke verordening of subsidieregeling. Gemeenten kunnen bovendien werken aan een brede netwerkbenadering, waarin maatschappelijke en overheidsinstellingen elkaar ontmoeten. Denk daarbij aan organisaties die nu al veel aan het Fries doen zoals bibliotheken en consultatiebureaus. Samen kunnen die organisaties de kinderopvanglocaties steunen om het Fries te versterken (zie ook het voorbeeld van Waadhoeke). De gemeenten kunnen zo een belangrijke rol spelen om het aanbod van tweetalige opvang te versterken.

Opleidingen

- **Provincie Fryslân/Rijk: Het Fries en meertalige ontwikkeling moeten een vaste plek krijgen binnen de opleiding Pedagogisch medewerker.** Om het Fries en meertalige ontwikkeling een vaste plek te geven binnen de opleiding Pedagogisch medewerker is inzet nodig om het landelijke kwalificatiedossier te laten aanpassen. Het kwalificatiedossier geeft aan waar mbo-studenten aan het eind van hun opleiding aan moeten voldoen en wat zij moeten weten. Neem, in de lijn van de resultaten van het MIND-team, in het kwalificatiedossier voor pedagogisch medewerkers op dat zij kennis hebben van talige diversiteit en meertalige taalontwikkeling. Daarnaast is het wenselijk om een specifieke toevoeging zoals in de Wet Kinderopvang toe te voegen aan het kwalificatiedossier. Namelijk deze: op kinderopvanglocaties in gebieden "[daar] waar naast de Nederlandse taal, de Friese taal of een streektaal in levend gebruik is," wordt van pedagogische medewerkers verondersteld dat zij adequate passieve en actieve kennis van deze talen hebben.

5 Bronnen

- CBS. (2022). *Formele kinderopvang*. Van CBS: <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2020/24/gemiddeld-500-euro-coronavergoeding-voor-ontvangers-kinderopvangtoeslag/formele-kinderopvang>
- Committee of Experts. (2019, november 5). *Sixth Report – The Netherlands*. Van Council of Europe: <https://rm.coe.int/ecrml-netherlands-6th-evaluation-report/16809f023f>
- Committee of Ministers. (2020, september 23). *Recommendation CM/RecChL(2020)3 of the Committee of Ministers to member States on the application of the European Charter for Regional or Minority Languages by the Netherlands*. Van Council of Europe: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016809fab3c
- Council of Europe. (1992). *European Charter for Regional or Minority Languages*. Van Council of Europe: <https://rm.coe.int/1680695175>
- Council of Europe. (2022). *About the Framework Convention for the Protection of National Minorities*. Van Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/minorities/at-a-glance>
- Council of Europe. (2005, juni 1). *Ramtfedrach foar de beskerming fan Nasjonale minderheden*. Van Council of Europe: <https://rm.coe.int/fcnm-frisian-translation/16808ef30b>
- Council of Europe. (2022). *The objectives of the European Charter for Regional or Minority Languages*. Van Council of Europe: <https://www.coe.int/en/web/european-charter-regional-or-minority-languages/the-objectives-of-the-charter>
- Cummins, J. (2001). *Bilingual Children's Mother Tongue: Why is it important for education?* Van Sprogforum: https://www.lavplu.eu/central/bibliografie/cummins_eng.pdf
- de Graaf, A., Delarue, S., & De Coninck, K. (2019). *Antwoorden op vragen over omgaan met meertaligheid in het onderwijs in het Nederlandse taalgebied*. Van Taalunie: <https://taalunie.org/publicaties/53/antwoorden-op-vragen-over-omgaan-met-meertaligheid-in-het-onderwijs-in-het-nederlandse-taalgebied>
- Inspectie van het Onderwijs. (2022). *Kinderopvang*. Van Onderwijsinspectie: <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwijssectoren/kinderopvang>
- Kingma, J. (2022). *In takomstbestindige taalynfrastruktuer yn Fryslân – In komparatyf ûndersyk nei regionale taalynfrastruktueren yn Europa*. Leeuwarden.
- Mercator Europees Keniscentrum voor Meertaligheid en Taalleren. (2021).

In stúdzje nei de wurking en útwurking fan de Bestjoersôfspraak Fryske Taal en Kultuer (BFTK). Leeuwarden: Mercator Europees Keniscentrum voor Meertaligheid en Taalleren.

- MIND-team. (2021). *Meertaligheid in dagopvang – Een onderzoek naar de effecten van het gebruik van twee talen op het kinderdagverblijf.* Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Overheid. (2014, januari 1). *Wet gebruik Friese taal.* Van Overheid: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0034047/2014-01-01>
- Overheid. (2022,-a, april 1). *Wet Kinderopvang.* Van Overheid: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0017017/2022-04-01>
- Overheid. (2022, januari 25). *Subsidieregeling Peuteropvang en Voor- en vroegschoolse educatie, gemeente Waadhoeke 2022.* Van Overheid: <https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR671895/1#d128545669e41>
- Provincie Fryslân. (2020). *De Fryske taalatlas 2019.* Leeuwarden: Provincie Fryslân.
- Provincie Fryslân. (2021, november). *Projektplan Taalplan Frysk 2030.* Van Taalplan Frysk: https://taalplan.frl/site/wp-content/uploads/2021/12/TF2030_Projectplan_2021_toegankelijk_totaal_beeldscherm.pdf
- Provincie Fryslân. (2022,-b). *Frysk foar no en letter 2021-2024.* Van Provincie Fryslân: <https://www.fryslan.frl/fryskfoarnoenletter>
- Provincie Fryslân. (g.d.-a). *Wat is Taalplan Frysk 2030?* Van Taalplan 2030: <https://taalplan.frl/wat-is-taalplan-frysk-fr/>
- Provincie Fryslân. (g.d.-b). *Taalplan Frysk 2030.* Van Taalplan Frysk 2030: <https://taalplan.frl/>
- Provincie Fryslân. (g.d.-c). *Fries in het onderwijs.* Van Provincie Fryslân: <https://www.fryslan.frl/fries-in-het-onderwijs>
- Rijksoverheid. (2018, november 30). *Bestuursafpraak Friese taal en cultuur 2019-2023.* Van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2018/11/30/bestjoersofspraak-fryske-taal-en-kultuer-2019-2023>
- Rijksoverheid. (2021, mei). *Zevende Rapportage van Nederland, inzake het Europees Handvest voor regionale talen of talen van minderheden.* Van Rijksoverheid: <https://open.overheid.nl/repository/ronl-8b732f0a-b96d-4aa4-803c-35b5a881d60f/1/pdf/zevende-rapportage-nederland-europees-handvest-voor-regionale-talen-of-talen-van-minderheden.pdf>
- Rijksoverheid. (g.d.-a). *Krijgt mijn peuter of kleuter voorschoolse of vroegschoolse educatie (vve)?* Van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/voorschoolse-en-vroegschoolse-educatie/vraag-en-antwoord/wat-is-voorschoolse-en-vroegschoolse-educatie-vve>

- Rijksoverheid. (g.d.-b). *Kwaliteit kinderopvang*. Van Rijksoverheid: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/kinderopvang/kwaliteitseisen-kinderopvang-en-peuterspeelzalen>
- Rutu foundation. (2022). *Translanguaging*. Van Rutu foundation: <https://www.rutufoundation.org/translanguaging/>
- SFBO. (2022,-b). *Oer SFBO*. Van SFBO: <https://www.sfbo.nl/frl/oer-sfbo>
- Versloot, A. (2020). Streektaaldood in de Lage Landen. *Taal en Tongval*, 72(1), pp. 7-16.
- Wiersma, A. (2021, december 15). *Beleidsregel van de Staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid*. Van Staatscourant: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2021-49365.pdf>

Bijlage 1 Gesprekpartners

DINGtiid heeft in de loop van dit onderzoek van de volgende personen/ instanties input gekregen:

- Afûk/Gemeenten en Frysk – Douwkje Douma
- Afûk/Wy binne mbû – Fokke Jagersma
- Cedin – Dorien Hamstra & Bernadet de Jager
- De Tarissing (Aldehaske) – Jaap-Jan van Leeuwen
- Gemeente De Fryske Marren – Lucienne Boelsma & Yde Wierda
- Gemeente Smallingerland (schriftelijke reactie) – behandeld door Marcel Schuurmans
- Gemeente Waadhoeke – Jan Dijkstra, Sara Sietzema, Martinus Visser
- GGD Fryslân – Thea Zwart-Plokkaar
- Jelske Dijkstra – onderzoeker meertalige taalontwikkeling, persoonlijke titel
- Kinderwoud (Nieuwehorne) – Jitske de Boer
- NHL Stenden hogeschool – Sieta de Vries
- Provincie Fryslân – Nienke Jet de Vries
- Sintrum Frysktalige Berne Opfang – Sytske de Boer